

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних економічних відносин

(повна найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»
ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ТОВАРІВ

спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
(шифр і назва спеціальності)

освітня програма Міжнародні економічні відносини
(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи МЕВЗ-41
Дмитрук Ділія Юріївна

(підпис)

Керівник:
к.е.н., доцент
Зелінська Ольга Миколаївна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«05» серпня 2025 р.
Гарант освітньої програми:
д.е.н., професор
Лютак Олена Миколаївна

(підпис)

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права
Кафедра міжнародних економічних відносин
Ступінь вищої освіти: бакалавр
Галузь знань: 29 Міжнародні відносини
Спеціальність: 292 Міжнародні економічні відносини
Освітня програма: Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин _____ к.е.н., доцент Олена БАУЛА
« 05 » _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дмитрук Лілії Юріївній

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Експортно-імпортна політика України у структурі світового ринку товарів

Керівник роботи: к.е.н., доцент Зелінська Ольга Миколаївна

затверджені наказом закладу вищої освіти від «28» грудня 2024 року № 485/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «03» червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: : наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених, матеріали науково-практичних конференцій, законодавча база, щорічні аналітичні звіти, нормативні документи, доповіді та аналітичні публікації міжнародних організацій, що спеціалізуються на тематиці транснаціоналізації світової економіки, наукові дослідження іноземних вчених

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ТОВАРІВ 1.1 Сутність та значення експортно-імпоротної політики держави. 1.2. Суб'єкти та об'єкти експортно-імпоротної діяльності держави. 1.3. Форми та методи участі суб'єктів господарювання у структурі світового ринку товарів. РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ. 2.1. Загальна характеристика експортно-імпоротної політики України. 2.2. Аналіз змін у сфері експортно-імпоротної діяльності в умовах воєнного стану. 2.3. Перспективи підвищення результативності експортно-імпоротної діяльності України в умовах війни. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: Лист 1. Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Лист 2. Базові підходи трактування сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність». Лист 3. Суб'єкти експортно-імпоротної діяльності держави. Лист 4. Об'єкти експортно-імпоротної діяльності держави. Лист 5. Методи державного регулювання експортно-імпоротної діяльності Лист 6. Торговельний баланс України у 2018-2023 рр. (млн.дол.США). Лист 7. Географічна структура імпорту України 2022-2023 рр. (млн.дол.США) Лист 8. Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів України у 2018-2023рр. (млн.дол.США). Лист 9. Динаміка обсягів експорту та імпорту послуг України у 2018-2023рр. (млн.дол.США). Лист 10. Структура експорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за

2021, 2022 та 2023 роки в Україні, млн дол. США. Лист 11. Структура імпорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за 2021, 2022 та 2023 роки в Україні, млн дол. США. Лист 12. Прояви адаптації вітчизняного бізнесу до нових викликів під час військових дій. Лист 13. Прояви адаптації вітчизняного бізнесу до нових викликів під час військових дій

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Теоретичний розділ	доцент Зелінська О.М.		
Аналітичний розділ	доцент Зелінська О.М.		
Висновки та пропозиції	доцент Зелінська О.М.		
Нормоконтроль	доцент Зелінська О.М.		

7. Дата видачі завдання 28.12.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Примітка
1	Обґрунтування теми	до 28.12.2024	Виконано
2	Огляд літератури із досліджуваної теми	до 16.01.2025	Виконано
3	Теоретичний розділ	до 14.02.2025	Виконано
4	Аналітичний розділ	до 14.03.2025	Виконано
5	Висновки та пропозиції	до 11.04.2025	Виконано
6	Формування списку використаних джерел	до 25.04.2025	Виконано
7	Формування додатків	до 02.05.2025	Виконано
8	Оформлення ілюстративного матеріалу	до 09.05.2025	Виконано
9	Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра	до 16.05.2025	Виконано
10	Нормоконтроль	до 23.05.2025	Виконано
11	Інструментальна перевірка на академічний плагіат	до 28.05.2025	Виконано
12	Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту	до 03.06.2025	Виконано

Здобувач вищої освіти

Дмитрук Л.Ю.
(прізвище та ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

Зелінська О.М.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Дмитрук Л.Ю. Експортно-імпортна політика України у структурі світового ринку товарів. Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра ОП «Міжнародні економічні відносини» спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

У кваліфікаційній роботі бакалавра досліджено теоретичні аспекти функціонування міжнародних логістичних систем в умовах глобалізації, а саме: розкрито зміст поняття міжнародної логістичної системи як інструменту сучасного ринкового господарства, досліджено глобалізаційні чинники впливу на міжнародні логістичні системи. Проведено моніторинг функціонування міжнародних логістичних систем під впливом тенденцій глобального технологічного розвитку, зокрема: проведено оцінку впливу Індустрії 4.0 на розвиток міжнародних логістичних систем; здійснено моніторинг місця національних економіки та України в міжнародній логістичній системі. Окреслено рекомендації щодо напрямів удосконалення міжнародних логістичних систем в процесі розвитку технологічних інновацій.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі експортно-імпоротної політики України в контексті її участі у світовому ринку товарів та послуг, виявлення основних трендів, проблем та перспектив розвитку зовнішньоторговельної діяльності, а також формулювання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики у сфері зовнішньої торгівлі.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України, зокрема процеси експорту та імпорту товарів у межах міжнародної торгівлі.

Предметом дослідження є інструменти, механізми та особливості реалізації експортно-імпоротної політики України, її вплив на економічну безпеку держави, конкурентоспроможність національної продукції та місце України у структурі світового ринку товарів.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних задач кваліфікаційної роботи застосовано такі загальнонаукові методи дослідження: логічний, порівняння, синтезу та аналізу, узагальнення, класифікація, пояснення, а також статистичний, табличний та графічний методи.

Практичне значення одержаних в процесі дослідження результатів полягає в тому, що його висновки та рекомендації можуть бути використані для подальших наукових досліджень даної тематики. В умовах повномасштабної збройної агресії з боку РФ, зовнішньоекономічна діяльність України зазнала суттєвих трансформацій, викликаних як руйнуванням логістичних шляхів, так і зміною геополітичних векторів співпраці. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває практичне впровадження комплексних рекомендацій, спрямованих на підвищення результативності експортно-імпортних операцій.

Ключові слова: експортна політика, імпортна політика, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт.

ANNOTATION

Dmytruk L.Yu. Export-import policy of Ukraine in the structure of the world goods market. Manuscript.

Bachelor's qualification work OP "International Economic Relations" specialty 292 International Economic Relations. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2025.

Bachelor's qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions and proposals, a list of sources used.

The bachelor's qualification work explores the theoretical aspects of the functioning of international logistics systems in the context of globalization, namely: the content of the concept of an international logistics system as a tool of a modern market economy is revealed, globalization factors of influence on international logistics systems are explored. The functioning of international logistics systems under the influence of global technological development trends is monitored, in particular: the impact of Industry 4.0 on the development of international logistics systems is assessed; the place of national economies and Ukraine in the international logistics system is monitored. Recommendations are outlined regarding the directions of improving international logistics systems in the process of developing technological innovations.

The purpose of the work is to comprehensively analyze the export-import policy of Ukraine in the context of its participation in the world market of goods and services, identify the main trends, problems and prospects for the development of foreign trade activities, as well as formulate practical recommendations for increasing the effectiveness of state policy in the field of foreign trade.

The object of the study is the foreign economic activity of Ukraine, in particular the processes of export and import of goods within the framework of international trade.

The subject of the study is the tools, mechanisms and features of the implementation of the export-import policy of Ukraine, its impact on the economic security of the state, the competitiveness of national products and the place of Ukraine in the structure of the world market of goods.

Research methods. To achieve the goal and solve the main tasks of the qualification work, the following general scientific research methods were used: logical, comparison, synthesis and analysis, generalization, classification, explanation, as well as statistical, tabular and graphical methods.

The practical significance of the results obtained in the process of research lies in the fact that its conclusions and recommendations can be used for further scientific research on this topic. In the conditions of full-scale armed aggression by the Russian Federation, Ukraine's foreign economic activity has undergone significant transformations caused by both the destruction of logistical routes and the change in geopolitical vectors of cooperation. In this regard, the practical implementation of comprehensive recommendations aimed at increasing the effectiveness of export-import operations is of particular relevance.

Keywords: export policy, import policy, foreign economic activity, export, import.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ТОВАРІВ	10
1.1. Сутність та значення експортно-імпоротної політики держави	10
1.2. Суб'єкти та об'єкти експортно-імпоротної діяльності держави	14
1.3. Форми та методи участі суб'єктів господарювання у структурі світового ринку товарів	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ	24
2.1. Загальна характеристика експортно-імпоротної політики України	24
2.2. Аналіз змін у сфері експортно-імпоротної діяльності в умовах воєнного стану	31
2.3. Перспективи підвищення результативності експортно-імпоротної діяльності України в умовах війни	36
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

У сучасному світі дедалі більшого значення набувають процеси міжнародної економічної інтеграції. Вони є наслідком стрімкого розвитку науково-технічного прогресу та поглиблення міжнародного поділу праці, що, у свою чергу, спричинило суттєві трансформації глобальної економіки. Одним із результатів цих змін стало формування ефективних регіональних інтеграційно-господарських об'єднань. Серед них особливої уваги заслуговує західноєвропейський інтеграційно-економічний регіон, який продемонстрував значні досягнення у процесі об'єднання національних економік, що раніше функціонували самостійно.

Для України, яка активно прагне інтегруватися у світовий економічний простір, забезпечити стабільний економічний розвиток та зміцнити позиції на міжнародному ринку, питання ефективного регулювання зовнішньоторговельної діяльності є надзвичайно актуальним.

Зовнішньоекономічна діяльність безпосередньо впливає на стан платіжного балансу країни, валютні резерви, зайнятість населення, а також на темпи економічного зростання. У зв'язку з новими геополітичними викликами, санкційною політикою, змінами у логістичних ланцюгах та трансформацією глобального попиту, зокрема після пандемії COVID-19 та в умовах повномасштабної війни, Україна опинилася перед необхідністю перегляду та адаптації своєї експортно-імпоротної політики до нових реалій.

Актуальність обраної теми зумовлена також потребою у вивченні структури та динаміки зовнішньої торгівлі України, аналізі її конкурентних переваг і виявленні резервів для підвищення ефективності участі у світовому ринку товарів. Враховуючи євроінтеграційний курс держави та поглиблення співпраці з партнерами з ЄС, визначення сильних та слабких сторін експортно-імпоротної політики є критично важливим для формування дієвої торговельної стратегії.

Сутність поняття експортно-імпортової діяльності висвітлені в багатьох наукових роботах дослідників, які вивчають дані процеси. Серед них можна виділити зокрема таких як: Козак Ю.Г., Крутнік Ю.В., Столяр Ю.А., Щербина В.С., Пристай Т.М., Шолом А.І., Коваленко Р.С., Пермінова С.О., Дроздова Г. М. та ін. Не дивлячись вагомій науковій праці, в нинішніх умовах варто конкретизувати вплив сучасних тенденцій у розвитку міжнародних відносин нашої країни на експортний потенціал і характер здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі експортно-імпортової політики України в контексті її участі у світовому ринку товарів та послуг, виявлення основних трендів, проблем та перспектив розвитку зовнішньоторговельної діяльності, а також формулювання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики у сфері зовнішньої торгівлі. Для досягнення цієї мети роботи необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити сутність та значення експортно-імпортової політики держави;
- здійснити вивчення суб'єктів та об'єктів експортно-імпортової діяльності держави;
- визначити форми та методи участі суб'єктів господарювання у структурі світового ринку товарів;
- вивчити загальну характеристику експортно-імпортової політики України;
- провести моніторинг аналізу змін у сфері експортно-імпортової діяльності в умовах воєнного стану;
- оцінити перспективи підвищення результативності експортно-імпортової діяльності України в умовах війни.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України, зокрема процеси експорту та імпорту товарів у межах міжнародної торгівлі.

Предметом дослідження є інструменти, механізми та особливості реалізації експортно-імпортової політики України, її вплив на економічну безпеку держави, конкурентоспроможність національної продукції та місце України у структурі світового ринку товарів.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних задач кваліфікаційної роботи застосовано такі загальнонаукові методи дослідження: логічний, порівняння, синтезу та аналізу, узагальнення, класифікація, пояснення, а також статистичний, табличний та графічний методи.

Практичне значення одержаних в процесі дослідження результатів полягає в тому, що його висновки та рекомендації можуть бути використані для подальших наукових досліджень даної тематики. В умовах повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації, зовнішньоекономічна діяльність України зазнала суттєвих трансформацій, викликаних як руйнуванням логістичних шляхів, так і зміною геополітичних векторів співпраці. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває практичне впровадження комплексних рекомендацій, спрямованих на підвищення результативності експортно-імпортних операцій.

Інформаційною базою до даної роботи послужили напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів. Основу дослідження становлять: статистична звітність, законодавча база, щорічні аналітичні звіти, нормативні документи, доповіді та аналітичні публікації міжнародних організацій, що спеціалізуються на тематиці зовнішньоекономічної політики, наукові дослідження іноземних учених.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Робота викладена на 53 сторінках, містить 3 таблиці, 12 рисунків. Список використаних джерел містить 35 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ТОВАРІВ

1.1. Сутність та значення експортно-імпортної політики держави

В сучасних умовах швидкого зростання конкуренції експортно-імпортна політика виступає важливою складовою комплексного функціонування економіки країни та одним із ключових напрямів зовнішньоекономічної політики. Суб'єкти господарювання, які займаються експортно-імпортною діяльністю, менше піддаються впливу негативних факторів та вирішують низку важливих завдань: підвищення прибутковості, збільшення обсягів продажів, пошук нових партнерів, підвищення якості продукції, зменшення залежності від сезонності запиту тощо. Імпорт, у свою чергу, забезпечує доступ держави до ресурсів і дає можливість знизити собівартість продукції через використання дешевшої сировини та матеріалів з зовнішніх ринків.

Досліджуючи вплив зовнішньоекономічної діяльності на соціально-економічний розвиток країни в цілому та окремих територій, слід підкреслити її роль як структуроутворюючого та прискорюючого фактора. Саме це визначає стратегічну важливість зовнішньоекономічної діяльності та її високе значення для розвитку територій в умовах глобалізації світової економіки. Експортні та імпортні операції є складовими частинами зовнішньоекономічної діяльності держави. Тому в даному контексті доцільно розглянути різні підходи до розуміння сутності основних категорій і понять що стосуються даної проблематики (Таблиця 1.1).

Зовнішньоекономічна діяльність відноситься до однієї зі сфер міжнародного бізнесу, що засновано на виробленні товарів або наданні послуг, призначених для іноземних ринків. Зовнішньоекономічна діяльність провадиться державою при здійсненні нею зовнішньоекономічної політики, направленої на регулювання економічних відносин із іншими державами.

Таблиця 1.1. – Базові підходи трактування сутності поняття
«зовнішньоекономічна діяльність»

Автори	Трактування поняття «зовнішньоекономічна діяльність»
Господарський кодекс України	«визначає її як господарську діяльність, яка мусить перетинати митний кордон України майном та (або) робочою силою»[1]
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	«діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка базується на взаємовідносинах між ними та здійснюється як на території України, так і за її межами» [2]
Економічний словник	«визначає її через взаємозв'язок економічної діяльності підприємства та зовнішньої торгівлі, експорту, імпорту, іноземних кредитів та інвестицій, здійснення з іншими країнами спільних проєктів»[3]
В. Ю. Горчакова	«є системою, яка складається з чотирьох підсистем («Введення продукції на міжнародний ринок», «Збільшення збуту нової продукції», «Збереження конкурентної переваги», «Зниження обсягу продажів»), що виділені у відповідності до етапів життєвого циклу виробів»[4]
Г. М. Дроздова	«є сукупністю виробничих, господарських, економічних та комерційних функцій підприємств, що пов'язані із їхнім виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях» [5]
С.О. Пермінова	«є частиною загальної діяльності підприємства, що визначається як сукупність виробничого-господарських, організаційно-економічних та оперативно-комерційних функцій підприємства відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних із виходом підприємства на зовнішній ринок та участю у зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно із цілями та завданнями підприємства щодо його функціонування та розвитку»[6]

Джерело: складено за [1-6]

Поняття «зовнішньоекономічна діяльність» почало активно впроваджуватися в вітчизняний економічний лексикон з моменту запровадження економічних реформ в 1987 р. Одним із ключових напрямів яких була децентралізація зовнішньої торгівлі, надання підприємствам права безпосереднього виходу на зовнішні ринки і стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні господарських суб'єктів [7].

Зовнішньоекономічна діяльність є невід'ємною частиною ринкової економіки та її найважливішим сектором. Протягом історичного розвитку кожної країни зовнішньоекономічна діяльність відігравала важливу роль в економіці та сприяла вирішенню різноманітних економічних проблем на всіх

рівнях – у національній економіці в цілому, в окремих суб'єктах господарювання, організаціях та підприємствах.

Щодо трактування сутності поняття, то в законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» термін «зовнішньоекономічна діяльність» розглядається як «діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [2].

У ст. 82 Митного кодексу України зазначено, що «експорт (остаточне вивезення) – це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення» [8].

За словами Тетяни Циганкової, експорт – це вивезення товарів, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності (в тому числі прав на них) з митної території іноземної держави без зобов'язання про зворотне ввезення. Факт експорту фіксується, як тільки товари перетинають кордон, а послуги або права на результати інтелектуальної діяльності надаються. Продаж товарів або послуг іноземним фізичним особам, компаніям організаціям або спільним підприємствам без вивезення їх в іноземну країну також може вважатися експортом. Обсяг експорту товарів, робіт, послуг та інтелектуальної власності характеризується показником «експорт», який розраховується в грошових одиницях за певний період (зазвичай за рік). Також експорт може вимірюватися в натуральних одиницях для однорідних і порівняльних товарів (до прикладу вугілля, нафта, газ).

Імпорт – це ввезення товарів, робіт, послуг та об'єктів інтелектуальної власності з іноземної країни на митну територію країни походження без зобов'язання про зворотне вивезення. Цей процес характеризується показником «імпорт», який розраховується в грошових одиницях за певний період часу (найчастіше за рік). Імпорт однорідних і порівняльних товарів може розраховуватися в натуральних одиницях (наприклад цукор, пшениця, цемент тощо). Автор розглядає експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт як групу кількісних

показників, що складають основу системи індикаторів розвитку міжнародної торгівлі. Згідно з торговельною традицією, країна-експортер – це країна призначення товару, а країна-імпортер – це країна походження товару. Статистична комісія ООН рекомендує використовувати для країн-контрагентів метод «країна-виробник-споживач», або, якщо це неможливо, метод «відвантаження-доставка». Ця концепція базується на тому, що більшість товарів у міжнародній торгівлі постачається з країни-виробника до країни-споживача[9].

Розуміння сутності зовнішньоекономічної діяльності держави, дає підстави стверджувати, що експортно-імпортна політика держави є інструментом регулювання національної економіки, її зовнішньоекономічної діяльності та інтеграції у світовий ринок. Вона спрямована на забезпечення економічного зростання, стабілізацію торговельного балансу, розвиток національного виробництва та зміцнення економічної безпеки країни. До основних аспектів її важливості слід віднести:

- економічний розвиток. Ефективна експортно-імпортна політика сприяє збільшенню ВВП через стимулювання експорту товарів і послуг. Експорт дозволяє національним виробникам виходити на міжнародні ринки, отримувати доступ до нових споживачів і розширювати ринки збуту;

- забезпечення торговельного балансу. Збалансований підхід до експорту та імпорту дає можливість уникнути надзвичайного дефіциту торговельного балансу, який може вплинути на стабільність національної валюти;

- підтримка конкурентоспроможності. Експортно-імпортна політика мотивує національних виробників покращувати якість продукції, впроваджувати інновації та ефективніше використовувати ресурси, що забезпечує їх конкурентоспроможність на світовому товарному ринку;

- регулювання доступу до ресурсів. Імпорт забезпечує країну ресурсами, які не виробляються або виробляються в недостатній кількості в країні. Це стосується стратегічно важливих ресурсів, таких як енергетика, обладнання чи технології;

- зміцнення міжнародних відносин. Торгівля виступає важливим аспектом дипломатії. Експортно-імпортна діяльність сприяє розвитку партнерських відносин між державами, створених торгових союзів, економічних зон тощо.

- розвиток галузей економіки. Цільова експортна підтримка розвитку стратегічно важливих галузей (наприклад, ІТ, сільське господарство, машинобудування) також стимулює модернізацію та диверсифікацію національної економіки.

- економічна безпека. Виважена імпортна політика захищає внутрішній ринок від сильного впливу іноземних товарів, що може завдати шкоди національним виробникам. Засоби, такі як митні тарифи, квоти або субсидії, допомагають підтримувати баланс між відкритістю і закритістю ринку.

1.2. Суб'єкти та об'єкти експортно-імпортної діяльності держави

Експортно-імпортна політика держави являє собою сукупність видів економічної діяльності, що здійснюються їх суб'єктами. При цьому суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності перебувають у взаємопов'язаному макроекономічному середовищі та взаємодіють між собою і з об'єктами в межах певної держави або за межами національних кордонів. Поняття суб'єкт визначається як зовнішній об'єкт, протиставлений суб'єкту, який є предметом сприйняття та дії суб'єкта. Для повного та адекватного вивчення суб'єктів та об'єктів зовнішньоекономічної (експортно-імпортної) діяльності їх необхідно дослідити та класифікувати.

Таким чином, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності – це, в першу чергу, суб'єкти господарювання, визначення яким законодавство дає в ч. 1 ст. 55 Господарського Кодексу України як учасникам господарських відносин, які проводять господарську діяльність, здійснюючи господарську компетенцію, а саме сукупність господарських прав та обов'язків та мають відповідне майно у

власності і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, окрім випадків, що передбачені законодавством.

Бути суб'єктом господарського права означає мати встановлену законом можливість вступати в господарсько-правові відносини, мати суб'єктивні господарські права та зобов'язання. Також, бути суб'єктом зовнішньоекономічної означає мати встановлену законом можливість бути учасником певних зовнішніх господарсько-правових відносини, бути учасником певних зовнішньоекономічних правовідносин і мати суб'єктивні господарські права та обов'язки, що з'являються, трансформуються та призупиняються в зовнішньоекономічних правовідносинах. «Визнані державою за певним суб'єктом господарських відносин можливості бути суб'єктом є, на думку О.М. Вінник, господарською правосуб'єктністю» [10, с. 61]. В свою чергу, В.С. Щербина «визнає ознаку наявності господарської компетенції (господарської правосуб'єктності) у суб'єкта господарювання основною» [11, с. 7].

Отже, можемо підкреслити, що «для суб'єкта ЗЕД основною ознакою є наявність зовнішньоекономічної компетенції, тобто визнаних державою повноважень вступати в зовнішньоекономічні правовідносини, бути учасником конкретних зовнішньоекономічних правовідносин, мати суб'єктивні господарські права та обов'язки, що виникають, змінюються та припиняються в зовнішньоекономічних правовідносинах, відповідати за їх неналежне виконання та мати юридичну змогу захищати свої права і законні інтереси від можливих порушень»[12].

Суб'єктами експортно-імпоротної діяльності держави є фізичні та юридичні особи, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність відповідно до чинного законодавства вони включають (Рис.1.1).

Рисунок 1.1 Суб'єкти експортно-імпортної діяльності держави

Джерело: складено за [2]

Україна представлена її органами державної влади, органами місцевого самоврядування, створеними ними іноземними суб'єктами господарської діяльності, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, а також іншими державами, які беруть участь у господарській діяльності на території України і виступають як юридичні особи. Основою функціонування зовнішньоекономічних організацій є включення цього виду діяльності до статуту підприємства або до його засновницького договору, що дозволяє підприємству здійснювати всі види зовнішньоекономічної діяльності.

Для провадження зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі митного оформлення товарів, суб'єкт господарювання повинен стати на облік в митних органах за місцем державної реєстрації.

В свою чергу, об'єктами зовнішньоекономічної діяльності є матеріальна продукція та послуги, і тому числі результати науково-технічного та виробничого співробітництва, які набувають вартості в міжнародному обміні, тобто стають товарами. Послуги – це продукти особливого нематеріального характеру, які не мають матеріально-речової форми.

Згідно з Гармонізованою системою опису і кодування товарів, усі товари діляться на 5 груп (Рис.1.2.).

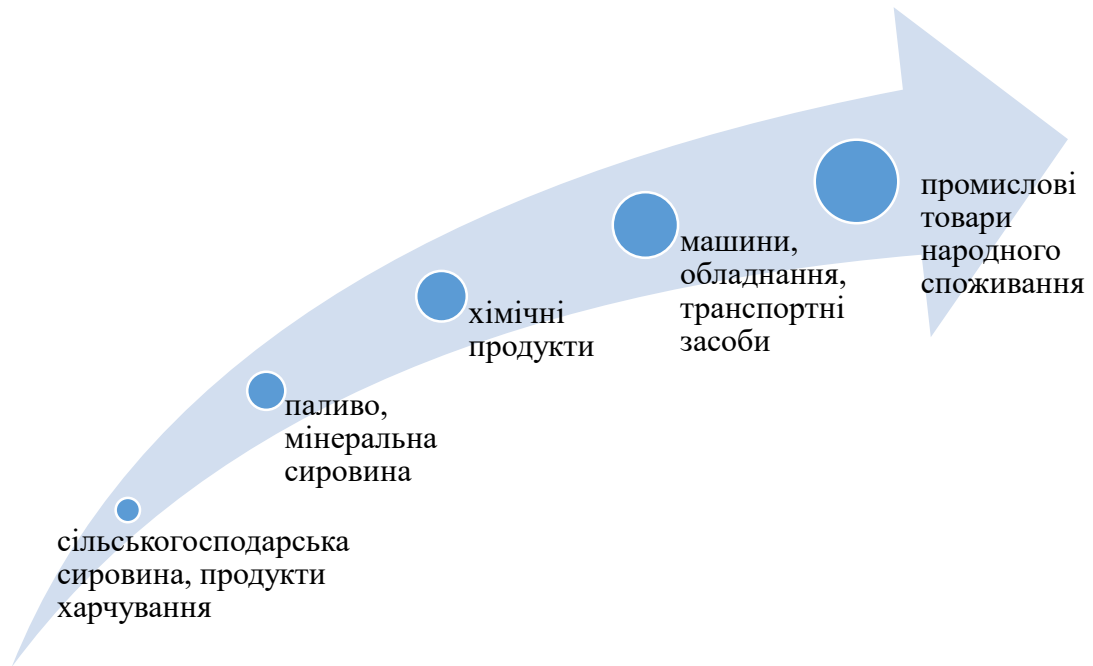

Рисунок 1.2 Об'єкти експортно-імпортої діяльності держави

Джерело: складено за [13]

Відповідно до класифікації послуг зовнішньоекономічної діяльності, виділяють такі види послуг:

- транспортні послуги;
- послуги зв'язку;
- подорожі;
- фінансові та страхові послуги;
- будівельні послуги;
- роялті та ліцензійні послуги;
- комп'ютерні та ІТ послуги;
- різні ділові, професійні та технічні послуги;
- послуги приватним особам і послуги у галузі культури й відпочинку.

Згідно з методологією Світової організації торгівлі (СОТ), послуги надаються на світовому ринку чотирма способами, на відміну від товарів, які обмінюються на світовому ринку лише шляхом фізичного перетину митних кордонів країн. До таких способів належить:

1. транскордонне постачання послуг (cross-border trade);

2. комерційна присутність виробника в країні надання послуги (commercial presence);

3. споживання за кордоном (consumption abroad);

4. міграція фізичних осіб, які надають послуги (movement of natural persons).

Актуальність вивчення об'єктів зовнішньоекономічної політики держави зумовлена низкою факторів, серед яких:

1. Глобалізація світової економіки – інтеграція держав у міжнародні економічні процеси вимагає ефективної зовнішньоекономічної політики для забезпечення конкурентоспроможності країни.

2. Економічна безпека – аналіз зовнішньоекономічної діяльності допомагає виявити ризики, пов'язані з торговельними обмеженнями, санкціями, економічною експансією інших держав.

3. Розвиток міжнародної торгівлі – розуміння об'єктів зовнішньоекономічної політики дозволяє державі ефективно управляти імпортно-експортними потоками, балансом зовнішньої торгівлі, митною політикою тощо.

4. Іноземні інвестиції – залучення капіталу потребує створення сприятливих умов для інвесторів та вивчення регулювання інвестиційних процесів на міжнародному рівні.

5. Співпраця в міжнародних організаціях – держави взаємодіють у рамках СОТ, ЄС, ООН, МВФ тощо, тому важливо розуміти механізми їхньої роботи та вплив на національну економіку.

6. Стійкість економіки до кризових явищ – аналіз зовнішньоекономічної політики дає змогу прогнозувати та мінімізувати наслідки економічних криз, торгових війн, валютних коливань.

7. Розвиток технологій та інновацій – міжнародна кооперація у сфері науки, техніки та цифрової економіки сприяє модернізації виробництва та підвищенню продуктивності праці.

Таким чином, вивчення об'єктів зовнішньоекономічної політики є необхідним для формування ефективних механізмів регулювання міжнародної торгівлі, інвестиційної діяльності, фінансових відносин та забезпечення економічної стабільності держави.

1.3. Форми та методи участі суб'єктів господарювання у структурі світового ринку товарів

Глобальні процеси в міжнародній економіці мають значний вплив на розвиток світової економіки та визначають баланс між міжнародними та національними рівнями. Торгівля товарами, технологіями, сировиною та послугами є особливо важливою сферою глобалізації. Світова торгівля товарами і послугами тісно взаємопов'язана. Сьогодні ринки ресурсів, товарів і послуг є секторами економіки, які відіграють важливу роль в економічному розвитку багатьох країн. Поява нових видів товарів і послуг, що користуються високим попитом на світовому ринку, зробила функціонування цих ринків у різних країнах більш перспективними. Світовий ринок товарів, ресурсів і послуг стрімко розвивається, відображаючи поступовий перехід цивілізації на вищий рівень розвитку. Удосконалюються міжнародні відносини, відбувається економічне зростання в різних країнах і регіонах, збільшуються валютні надходження.

Більшість держав на планеті є залежними від світової торгівлі, проте ступінь цієї залежності різниться і залежить від розміру їхніх ресурсних запасів та обсягу внутрішніх ринків.

Сучасний світовий ринок – це складна система різноманітних товарів і послуг, яка і процесі розвитку і поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки швидко адаптується до змін у світовому науково-технічному прогресі, формах і методах міжнародної торгівлі, світового ціноутворення та

участі держави в управлінні міжнародними економічними відносинами. У функціонуванні ринків різних країн є багато особливостей, таких як соціально-економічні умови розвитку та відмінності в регіональних структурах. Держави вживають певних заходів для підтримки тих елементів своїх товарних ринків, які, як очікується будуть розвиватися і вдосконалюватися. Спеціалізація країни на певному виді товару залежить від рівня її економічного розвитку. Також досліджуючи дане питання, слід звернути увагу на форми і методи участі держави у структурі світового ринку товарів .

Участь держави у світовому ринку товарів здійснюється через різні форми і методи (Рис.1.3), які можна поділити на прямі та непрямі.

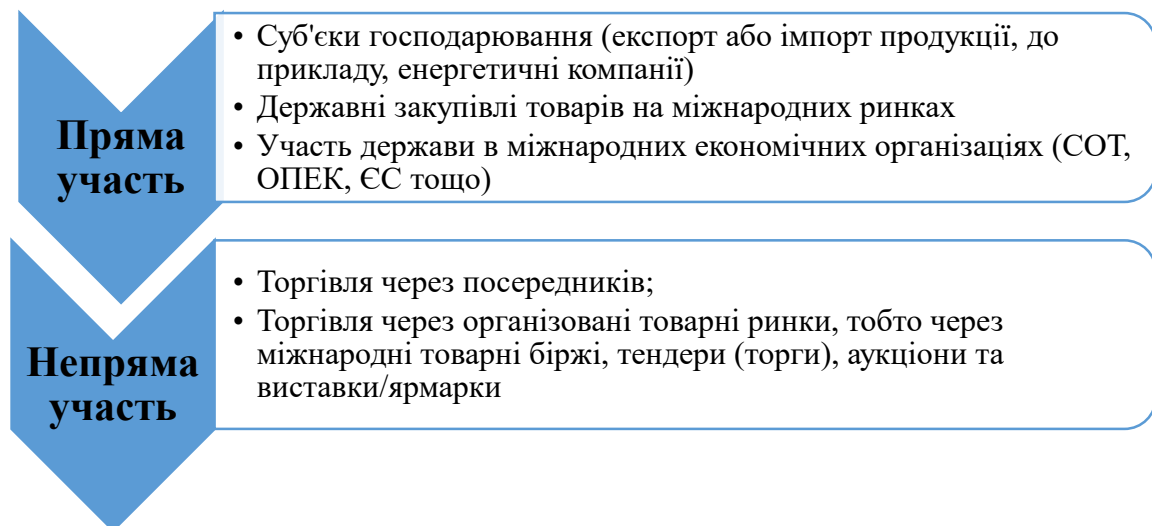

Рисунок 1.3 Форми і методи участі держави у світовому ринку товарів

Джерело: складено за [14]

Першу групу (пряма участь) утворюють форми, що реалізуються підприємствами або компаніями, які володіють достатніми фінансовими активами для створення та утримання власних зовнішньоторгівельних структур, що складаються зі спеціалізованих служб та організацій, які виконують організаційні, кредитно-розрахункові, транспортні, рекламні, аналітичні та інші функції. Такі компанії реалізують свою продукцію на зовнішніх ринках через створені на місцях філії та дочірні підприємства. Ці філії та дочірні підприємства мають статус оптово-роздрібних підприємства світовому ринку, а їх функціональні обов'язки, права та відповідальність визначаються за

домовленістю із засновником. Приблизно 50% міжнародної торгівлі здійснюється на основі прямих угод.

Зазвичай використовуються методи прямої участі у випадках:

- коли великі, дорогі промислові товари продаються транснаціональною компанією (ТНК);
- коли експортно-імпорتنі операції відбуваються між великими ТНК з постачання сировини, напівфабрикатів, деталей, комплектуючих тощо;
- постачання товарів через закордонні підрозділи ТНК, які володіють роздрібними мережами;
- якщо промислова сировина імпортується або експортується за довгостроковими контрактами;
- якщо сільськогосподарська сировина закуповується у фермерів у країнах, що розвиваються тощо.

Стійка тенденція до прямих операцій спостерігається як в експорті, так і в імпорті. Прямий імпорт має значні переваги над імпортом сировини та напівфабрикатів, оскільки дозволяє реалізовувати великі обсяги товарів через прямі контакти з постачальниками.

Однак як для прямого експорту, так і для прямого імпорту характерні триваліші періоди оплати, ніж період, протягом якого товари продаються іноземним торговельним компаніям на внутрішньому ринку, що заморожує капітал і підвищує кредитні ризики.

Слід зазначити, що більше половини товарів, що беруть участь в міжнародній торгівлі продаються за допомогою торгових посередників.

Непрямий експорт – це продаж товарів вітчизняними виробниками іноземним трейдерам. При цьому експортна діяльність виробника обмежується підготовкою товару до експорту, а всі витрати та подальший розподіл ризиків беруть на себе посередники, зокрема, в сфері транспорту та пошуку клієнтів. Непрямий експорт особливо вигідний для малих і середніх підприємств. Це пов'язано з тим, що такі підприємства зазвичай мають обмежені фінансові

можливості щоб створити власну мережу збуту на зовнішніх ринках і постачають невеликі партії товарів.

Розвиток зовнішньо-економічних зв'язків має вирішальне значення для формування ринкової економіки. Зовнішньоекономічна діяльність включає в себе імпорт та експорт товарів, капіталів, технологій та послуг, спільні проекти з іншими країнами та інтеграційні процеси в різних сферах діяльності. Вихід на зовнішні ринки завжди тягне за собою вступ у конкурентну боротьбу. З огляду на те, що товарні ринки насичені і спостерігається перевищення пропозиції над попитом, всі товаровиробники змушені конкурувати за споживача. В даному контексті кожна держава обирає власну стратегію виходу на світові товарні ринки і власний набір методів ефективного функціонування на них.

Державне регулювання експортно-імпортової діяльності здійснює ключову роль у забезпеченні економічної безпеки країни, розвитку національного виробництва та підтримці балансу зовнішньої торгівлі. Основними інструментами такого регулювання є митна політика, тарифне та нетарифне регулювання, ліцензування, квотування, валютний контроль, застосування санкційних механізмів тощо.

В сучасних умовах господарювання при здійсненні експортно-імпортової політики «держава впливає, хоча не в однаковій мірі та з різною інтенсивністю на всі галузі світогосподарських зв'язків. При цьому виявляється даний вплив на різних рівнях: на національному – за допомогою органів державної влади, регіональному – через інтеграційні угруповання, міжнародному – використовуючи різні міжнародні організації, двосторонні та багатосторонні угоди з іншими державами. Для досягнення бажаних результатів використовується до сить великий арсенал методів регулювання ЗЕД» [15]. До основних методів державного регулювання ЗЕД належать зокрема наступні (Таблиця 1.2.).

Таблиця 1.2. – Методи державного регулювання експортно-імпоротної діяльності

Адміністративні методи	Економічні методи	Інтеграційні методи
<p>Ліцензування – необхідність отримання дозволу на експорт чи імпорт певних категорій товарів;</p> <p>Квотування – обмеження обсягів експорту або імпорту;</p> <p>Сертифікація – встановлення стандартів відповідності якості для імпортованих товарів;</p> <p>Санкції та ембарго – обмеження або повна заборона вести торгівлю з відповідними країнами</p>	<p>Митні тарифи – податки на імпортні або експортні товари;</p> <p>Субсидії та податкові пільги – фінансова підтримка для підвищення конкурентоздатності вітчизняних виробників;</p> <p>Кредитування та страхування експорту – підтримка експортерів через фінансові схеми;</p> <p>Маніпуляція валютним курсом – коливання валютних курсів, що впливають на імпортні та експортні операції</p>	<p>Участь у міжнародних економічних угодах – укладання договорів про зону вільної торгівлі (ЄС, НАФТА тощо);</p> <p>Співпраця з міжнародними інституціями – СОТ, МВФ, Світовий банк тощо;</p> <p>Регіональні економічні блоки – участь у спільних економічних проєктах та ринках</p>

Джерело: складено за [14]

Ці способи регулювання дозволяють державі регулювати свою економічну політику, захищати національні інтереси та сприяти розвитку власного бізнесу в умовах глобальної торгівлі.

Ефективна зовнішньоторговельна політика сприяє залученню іноземних інвестицій, розширенню ринків збуту, стимулюванню інновацій та зростанню конкурентоспроможності національних товарів. Водночас, державний контроль за імпортом допоможе захистити внутрішній ринок від недобросовісної конкуренції, контрафактної продукції та різкої залежності від ін.

Таким чином, державне регулювання експортно-імпоротної діяльності є необхідним елементом економічної політики, що забезпечує стійкий розвиток національної економіки та її ефективну інтеграцію у світову торгівлю.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Загальна характеристика експортно-імпоротної політики України

Не дивлячись на багаті ресурси та високоосвічену робочу силу, економічне зростання в Україні сповільнилося в останні роки. Експортно-імпортна (зовнішньоекономічна) діяльність України відіграє дуже важливу роль і економічному розвитку або може навпаки стати каталізатором позитивних змін в економіці країни. Однак відсутність ефективної стратегії розвитку зовнішньої торгівлі та інвестицій може призвести до залежності від окремих іноземних партнерів, що може мати негативний вплив на сталий економічний розвиток України.

На сьогоднішній день однією з найгостріших проблем зовнішньоекономічної діяльності України є від'ємне сальдо торговельного балансу, тобто різниця між обсягами імпорту та експорту товарів і послуг, яка засвідчує про те, що Україна імпортує товарів і послуг більше, ніж експортує, що є негативним чинником для стабільності вітчизняної економіки. Іншим важливим питанням є структура експорту та імпорту. Це зокрема пов'язано насамперед з тим, що хоча Україна має важливі природні ресурси, вона експортує їх у вигляді сировини часто через відсутність розвитку власного внутрішнього виробництва або переробки. Як наслідок, Україна не може реалізувати повну вартість за свої природні ресурси і натомість імпортує готову продукцію з інших держав. Це загрожує стабільності економіки країни, оскільки залежність від експорту сировини робить її чутливою до змін на світових ринках.

Важливим показником, що характеризує зовнішньоекономічну діяльність певної країни, є її торговельний баланс. «Торговельний баланс країни визначають як різницю між вартістю експортованих товарів та послуг і вартістю товарів і послуг, які були ввезені (імпортовані) на територію країни за певний

проміжок часу. Якщо торговельний баланс має позитивне значення, то відбувається надходження валюти у країну, якщо негативне – то навпаки, валютні запаси зменшуються, що є негативним явищем для економіки країни і свідчить про низьку конкурентоспроможність товарів і послуг на світовому ринку. Від’ємний торговельний баланс може призвести до зменшення державних доходів та скорочення соціальних витрат, що, в свою чергу, може погіршити якість життя громадян» [17].

Динаміка показників, що характеризують стан торговельного балансу України представлена на рис. 2.1.

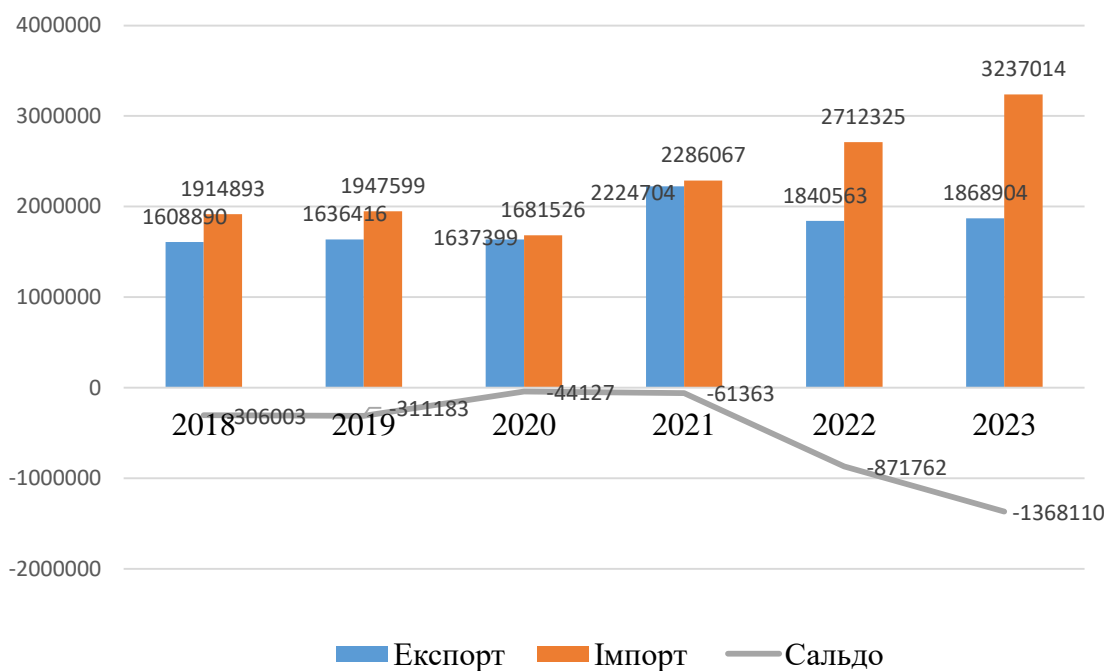

Рисунок 2.1. Торговельний баланс України у 2018-2023 рр. (млн.дол.США)
Джерело: складено за [20]

За досліджуваний період загальний обсяг експорту України зріс на понад 260 млн.дол.США. При цьому максимальний обсяг експорту був зафіксований у 2021 році (2224704 млн.дол.США). Значне падіння в наступному році викликане в першу чергу повномасштабним вторгненням росії на територію України. Загальний обсяг імпорту зріс з 1914893 млн.дол.США у 2018 році до 3237014 млн.дол.США у 2023 році. При цьому максимальний обсяг імпорту спостерігається за 2023 рік.

Загальне сальдо у 2018–2023 рр. було від’ємним, що свідчить про те, що вартість імпорту перевищувала вартість експорту. При цьому «від’ємне

сальдо зовнішньої торгівлі України товарами (дефіцит зовнішньої торгівлі) у січні-листопаді 2023 року зросло у 2,8 раза порівняно з аналогічним періодом 2022-го, показник збільшився з 8,57 млрд. доларів до 24,35 млрд»[19].

Структура торговельного балансу України складається з товарів та послуг. Найбільшу частку у його структурі займають товари (близько 80%). Основні показники, що характеризують зовнішньоекономічну діяльність України по товарах впродовж 2018–2023 рр. представлені на рис. 2.2.

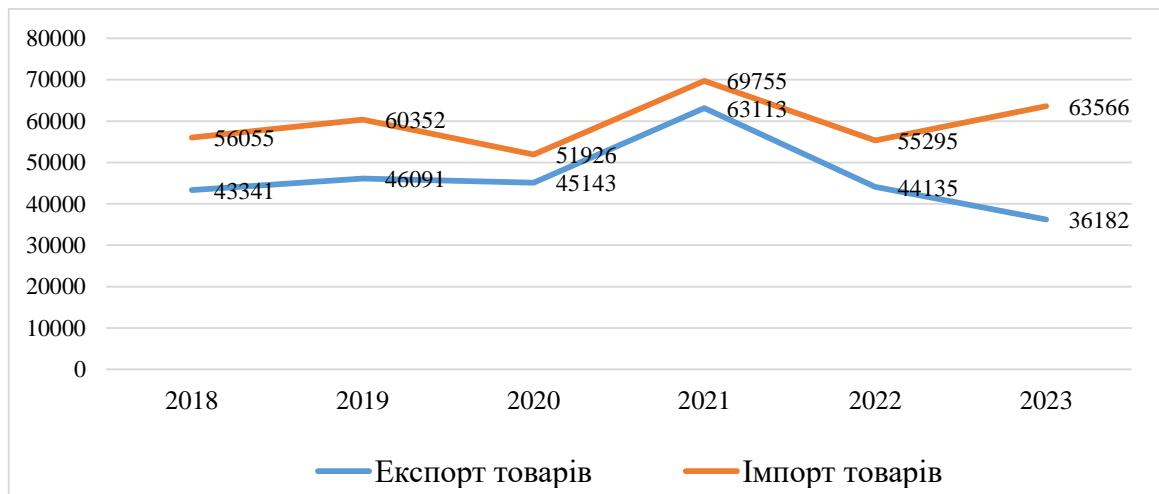

Рисунок 2.2. Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів України у 2018-2023рр. (млн.дол.США)

Джерело: складено за [21]

Експорт товарів мав стійку тенденцію до збільшення з 43341 млн дол. США в 2018 р. до 63113 млн дол. США в 2021 р., однак військові дії на території України внесли свої корективи і експорт різко знизився до 36182 млн дол. США в 2023 р. Проте імпорт значно зріс, і склав у 2023 р. 63566 млн дол. США.

Основними експортними товарами є недорогоцінні метали та вироби з них, на які припадає в середньому 24% експорту (в тому числі 20,4% чорних металів), 20,7% продуктів рослинного походження (в тому числі 15,6% зерна) та 10% мінеральних продуктів (в тому числі 7,2% руди, шлаку та золи). З даних про структуру товарного експорту можна підвести підсумок, що Україна є переважно сировинним експортером. Основна частина експорту – це продаж сировини та напівфабрикатів.

Однак ці дані також свідчать про потенціал для розвитку переробної та обробної промисловості в нашій державі. Розвиток цих галузей економіки

підвищить економічну стійкість України, збільшивши чисельність високооплачуваних робочих місць і зменшивши залежність від зовнішніх ринків. Крім того, якщо сировина буде перероблятися на місці, її вартість може бути додатково збільшена, що призведе до збільшення валютних надходжень до країни. Таким чином, сталий економічний розвиток вимагає збільшення місцевого видобутку та переробки сировини.

Якщо поглянути на імпорт країни, то мінеральні продукти, включаючи мінеральне паливо, нафту та нафтопродукти, становили 24% у структурі імпорту, порівняно з середнім показником у 22,8% у розглянутий період. Машини, обладнання, механізми та електротехнічне обладнання становили 19% у структурі імпорту, на другому місці – хімічна та пов'язана з нею промислова продукція (фармацевтична продукція, добрива та інші хімічні продукти) – 12,7%, на третьому місці – промислові товари.

На основі аналізу структури товарної структури імпорту країни можна зробити наступні висновки:

- країна значною мірою залежить від імпорту мінеральних продуктів, особливо паливних ресурсів, що може мати негативний вплив на економіку в разі зростання цін або виникнення проблем з постачанням. Тому зменшення залежності країни від імпорту цих товарів шляхом збільшення внутрішнього виробництва та розвитку альтернативних джерел енергії є важливим стратегічним завданням для країни;

- машини та обладнання є другою за важливістю групою товарів, що імпортується країною. Це свідчить про зосередженість країни на розвитку власного виробництва та підтримці своєї інфраструктури. Однак, з іншого боку, це також може означати, що вітчизняні виробники не в змозі задовольнити попит на ці товари.

«Велике значення в економічній діяльності України та її зарубіжних контрагентів має ведення зовнішньої торгівлі, яка базується на багатогранних взаємозв'язках між ними. Сектор послуг, який займає ключову позицію в економіці України, за оцінками, створив 23% ВВП країни, 33% зайнятості

населення та 17% податкових надходжень у 2019 році. Проте, Covid-19 та пов'язані з нею обмеження, безсумнівно, вплинули на поточний стан сфери послуг. Зовнішня торгівля також різко зменшилась із початком повномасштабного вторгнення рф на територію України, а саме в 6 разів. Для порівняння – зовнішньоторговельний обіг зменшився тільки в 1,3 рази після вторгнення рф на схід України та анексії Криму» [22]. Ситуація в сфері експорту і імпорту послуг певною мірою відрізняється від ситуації з товарами (рис. 2.3).

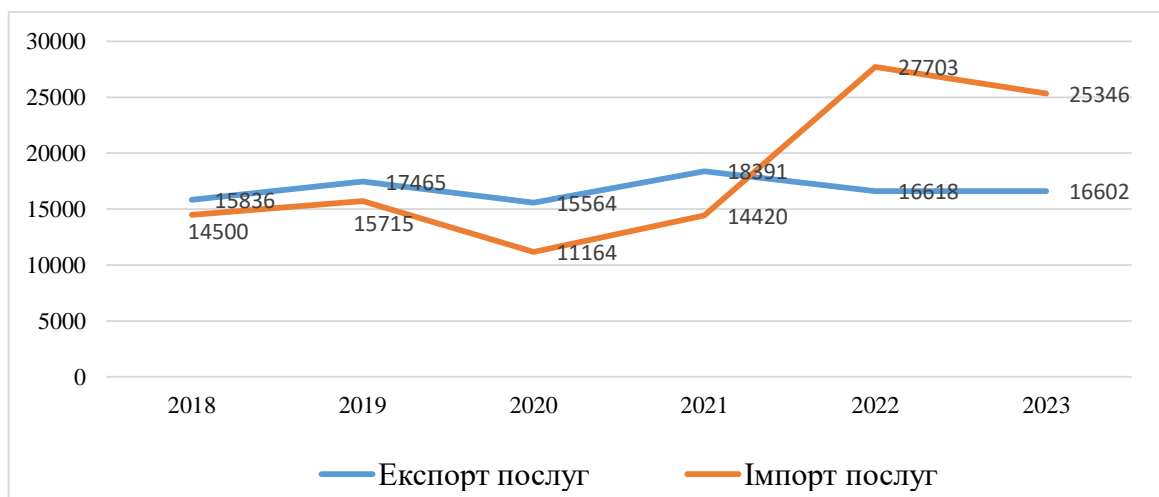

Рисунок 2.3. Динаміка обсягів експорту та імпорту послуг України у 2018-2023рр. (млн.дол.США)

Джерело: складено за [21]

Аналізуючи дані за 6 років, можна побачити, що експорт послуг зріс майже на 5% – з 15836 млрд доларів США в 2018 р. до 16602 млрд доларів США в 2023 р. У той же час, імпорт послуг збільшився на 75% – з 14500 млрд доларів США в 2018 р. до 25346 млрд доларів США в 2021 р. В структурі послуг, які Україна експортує перше місце займають транспортні послуги, значущість яких постійно знижується.

Варто підкреслити, що станом на 2022 рік частка зростання витрат у багатьох категоріях послуг становить від 5% до 82%. Зокрема найбільше втрачають індустрія гостинності та культурно-розважальні заклади. В свою чергу, можливості працевлаштування у сфері послуг також скорочуються.

Продовжуючи дослідження, розглянемо, як змінилася зовнішня торгівля України за країнами за останні 20 років. На рис.2.4 представлено головні напрямки українського експорту товарів.

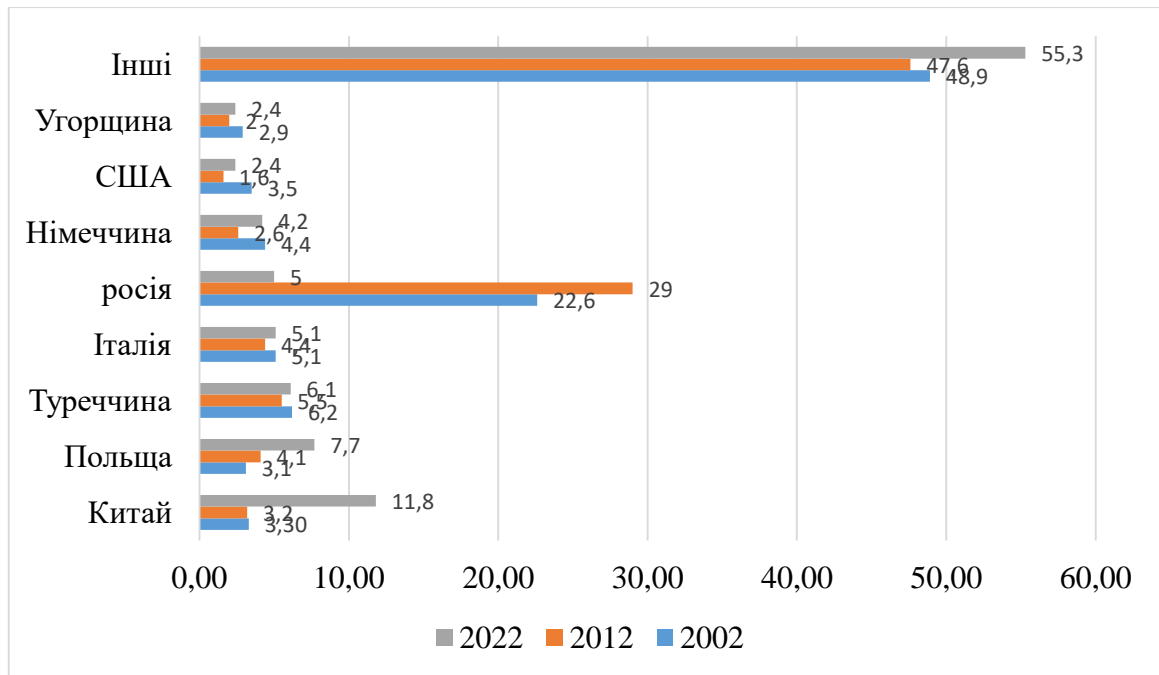

Рисунок 2.4. Напрямки українського експорту товарів у 2002-2022рр. (%)
Джерело: складено за [23]

Слід зазначити, що у 2024 році обсяг товарообігу між Україною та росією становив лише 21 мільйон доларів США. Це свідчить про практично повну відсутність зовнішньої торгівлі між двома країнами.

Натомість ключовими торговельними партнерами України у 2024 році були Європейський Союз, Китай, Туреччина, Єгипет, Індія та Молдова. Зокрема, експорт до країн ЄС досяг майже 25 мільярдів доларів США, що на 6% більше порівняно з 2023 роком. Таким чином, у 2024 році експорт товарів з України до росії був мінімальним, що відображає значне скорочення торговельних відносин між двома країнами.

За останнє десятиріччя скоротилася частка Росії в експорті послуг (ці послуги - переважно транзит природного газу) та виросла частка США. Загалом, як бачимо на рисунку 2.5, Україна експортує дрібні обсяги послуг до багатьох країн світу (понад 140 країн у 2021 році, на графіку показані лише найбільші). Варто звернути увагу на зростання частки ОАЕ до 3,1% у 2021 році порівняно з 0,4% у 2011 році. Проте Віргінські острови та Панама, до яких у 2011 році було спрямовано 3,3% послуг з України, у 2021 році “вибули” з двадцятки.

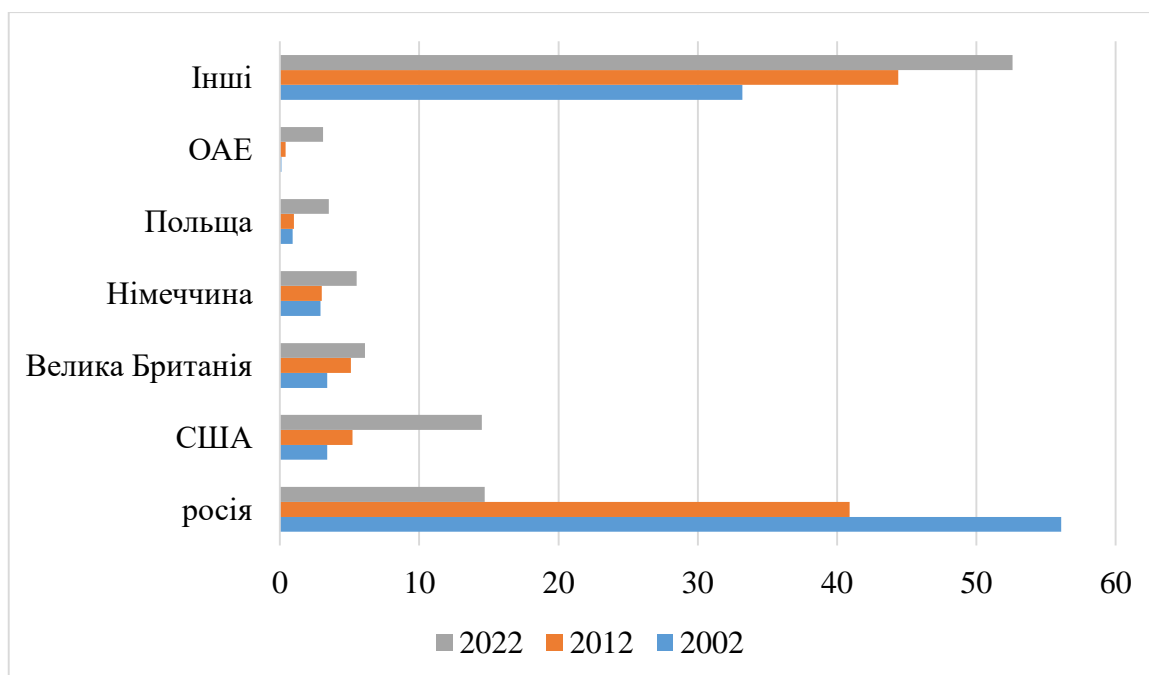

Рисунок 2.5. Напрямки українського експорту послуг у 2002-2022рр. (%)

Джерело: складено за [23]

Варто зазначити, що останніми роками спостерігається тенденція до зменшення загального товарообігу між Україною та росією. За даними Державної служби статистики України, у першому півріччі 2024 року експорт товарів склав 19,6 млрд доларів США, що на 0,3% більше порівняно з аналогічним періодом 2023 року, тоді як імпорт зріс на 9% і досяг 33,2 млрд доларів США. З огляду на поточну геополітичну ситуацію та запроваджені санкції, торговельні відносини між Україною та росією залишаються обмеженими, що, ймовірно, впливає на скорочення обсягів експорту послуг у цьому напрямку. Основними торговельними партнерами України у 2024 році залишаються країни Європейського Союзу. Наприклад, експорт до ЄС склав 24,5 млрд доларів США, що на 1 млрд доларів більше, ніж у 2023 році.

2.2. Аналіз змін у сфері експортно-імпортової діяльності в умовах воєнного стану

Оцінка поточного стану експортно-імпортової діяльності в умовах воєнного стану та виявлення тенденцій її еволюції є надзвичайно актуальною темою і потребує постійного моніторингу та аналітичних досліджень. Регіональні економісти звертають увагу на обмеженість можливостей держави як фінансово, так і фізично впливати на процедури регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану [24].

На думку експертів та наукової спільноти, попри воєнний стан, зовнішня торгівля є стратегічно важливою для розвитку країни. Згідно зі звітом НБУ про грошово-кредитну політику у 2023 році, достатній обсяг міжнародних резервів, контрольована ситуація на валютному ринку, стійке зниження інфляції та інші сприятливі макроекономічні тенденції, особливо і торговельних операціях свідчили про формування відповідних передумов для поступової валютної лібералізації [25]. З іншого боку, статистичні дані свідчать, що коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2023 році становить 0,57 (0,8 до прикладу у 2022 році), причому імпорт товарів значно переважав. Тому викликом є пошук резервів та механізмів нарощування експорту [26]. За результатами 10 місяців 2024 року сальдо експорту-імпорту залишається від'ємним, тоді як експорт зростає.

У довоєнний період у 2021 році експорт та імпорт були загалом збалансовані, але з червня 2022 року експорт почав відхилятися у від'ємний бік по відношенню до імпорту, дещо зблизившись наприкінці 2022 року. Така тенденція негативно впливає на економічну активність та потребує додаткових заходів для стимулювання експортного потенціалу українських суб'єктів господарювання, особливо підприємств державного сектору. Зовнішньоторговельні операції здійснювалися з 226 партнерами (Рис.2.6 і 2.7) [27].

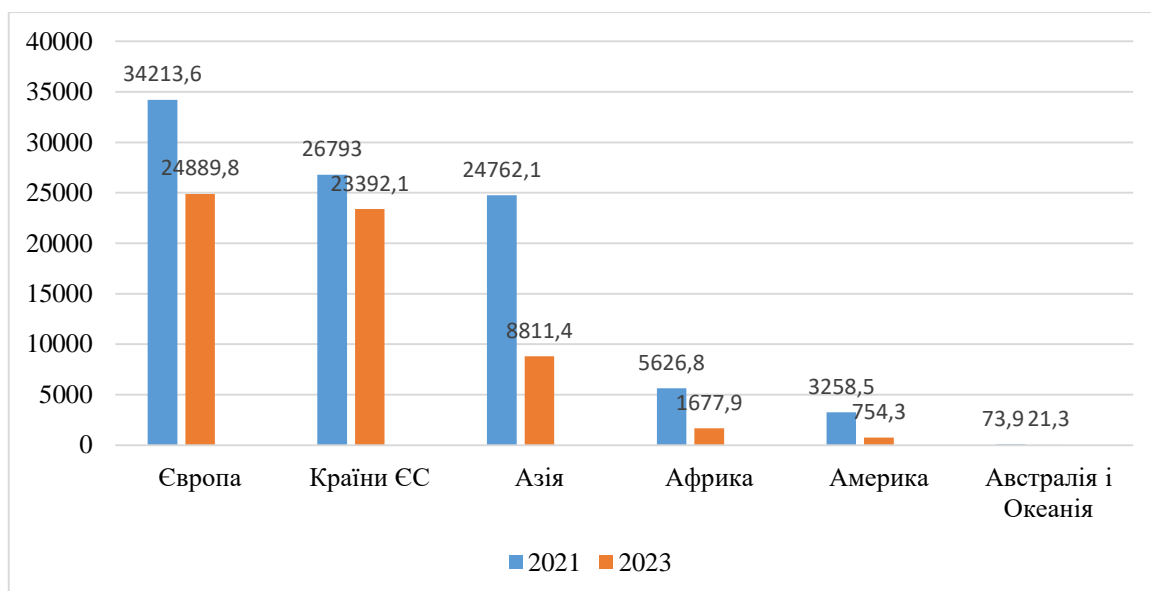

Рисунок 2.6. Динаміка географічної структури експорту товарів у 2021-2023рр., млн.дол.США

Джерело: складено за [28]

Пріоритетними країнами в період воєнного стану в експортно-імпортних операціях стали Польща та Німеччина, а також суттєво зріс імпорту з Китаю до України.

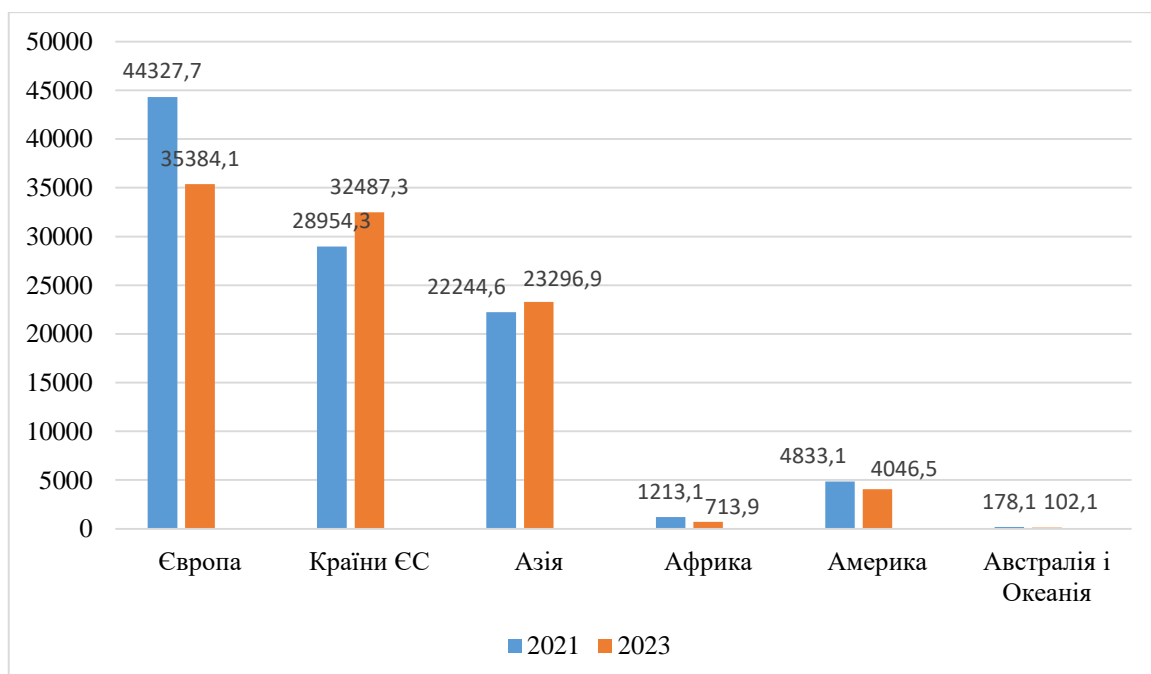

Рисунок 2.6. Динаміка географічної структури імпорту товарів у 2021-2023рр., млн.дол.США

Джерело: складено за [28]

Варто зауважити, що в експорті переважає промислова продукція і очікується його подальше збільшення. Аналіз темпів зміни експорту та імпорту у 2023-2024 роках показує, що від'ємний темп зростання експорту у 2023 році припинився і у 2024 році розпочався процес зростання експорту, при цьому сам темп зростання експорту коливався протягом року. Щодо темпів зростання імпорту, то тут спостерігається суттєва різниця між 2024 та 2023 роками з уповільненням темпів.

Також важливими статтями українського експорту є продовольчі товари, зокрема зернові. Обсяги їх експорту знаходяться в безпосередній залежності від логістики, яка на жаль є досить ускладненою через військові дії. На рисунку 2.7 представлено структуру експорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за 2021, 2022 та 2023 роки в Україні (млн дол. США).

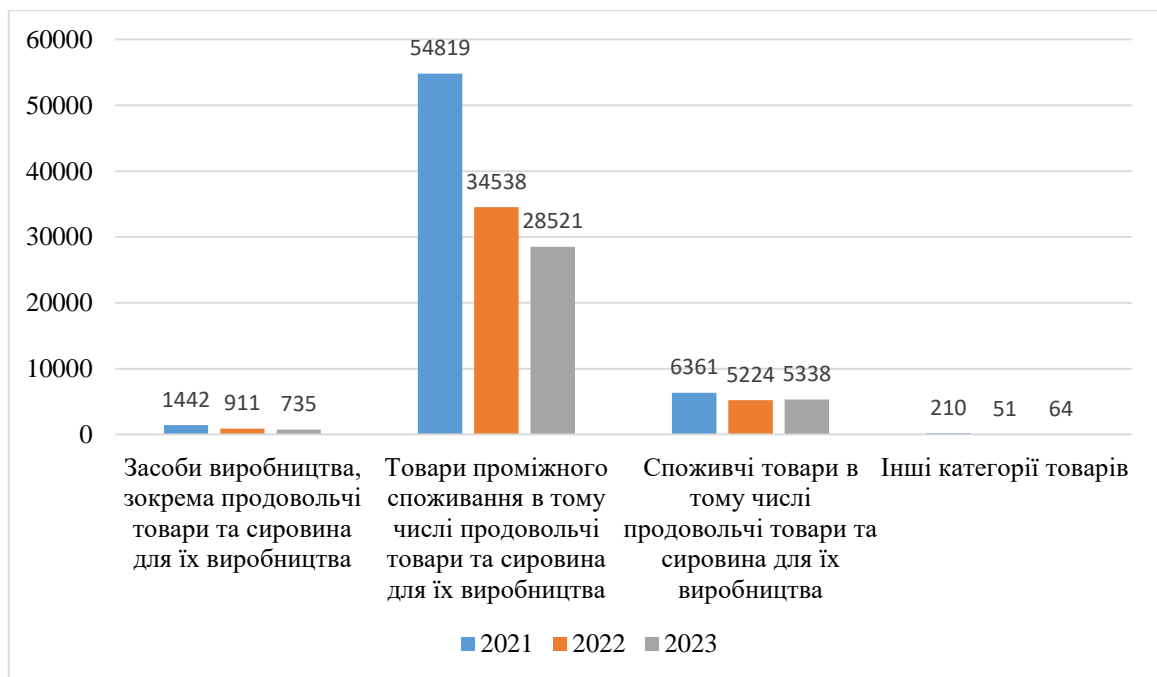

Рисунок 2.7. Структура експорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за 2021, 2022 та 2023 роки в Україні, млн дол. США

Джерело: складено за [29]

Як видно з рисунку 2.7, експорт у 2022 році значно скоротився за всіма категоріями порівняно з 2021 роком, і ситуація не значно покращилася в 2023 році. Основними статтями експорту після повномасштабного вторгнення були кукурудза, феросплави та олія. Виробництво та експорт металопродукції суттєво скоротилися. Зокрема експорт плоского прокату впав майже вдсятеро. Деякі

види металопродукції взагалі не експортувалися. Це відбувалося переважно через фізичне руйнування металургійних потужностей та зупинку виробництва (особливо на «Азовсталі»).

2023 року експорт зерна та інших продуктів дещо зріс, оскільки Україна створила власні морські коридори, а росія вийшла з так званої «зернової угоди». Однак через кілька місяців Україна зіткнулася з тривалою прикордонною блокадою з боку Польщі. Це негативно вплинуло на надходження від «імпортного» ПДВ.

Щодо імпорту, то переважний імпортні товари в Україні використовуються в тому числі для виробництва продукції всередині країни, зокрема - товарів, необхідних для забезпечення потреб ЗСУ. На рисунку 2.8. представлено структуру імпорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за 2021, 2022 та 2023 роки в Україні, млн дол. США.

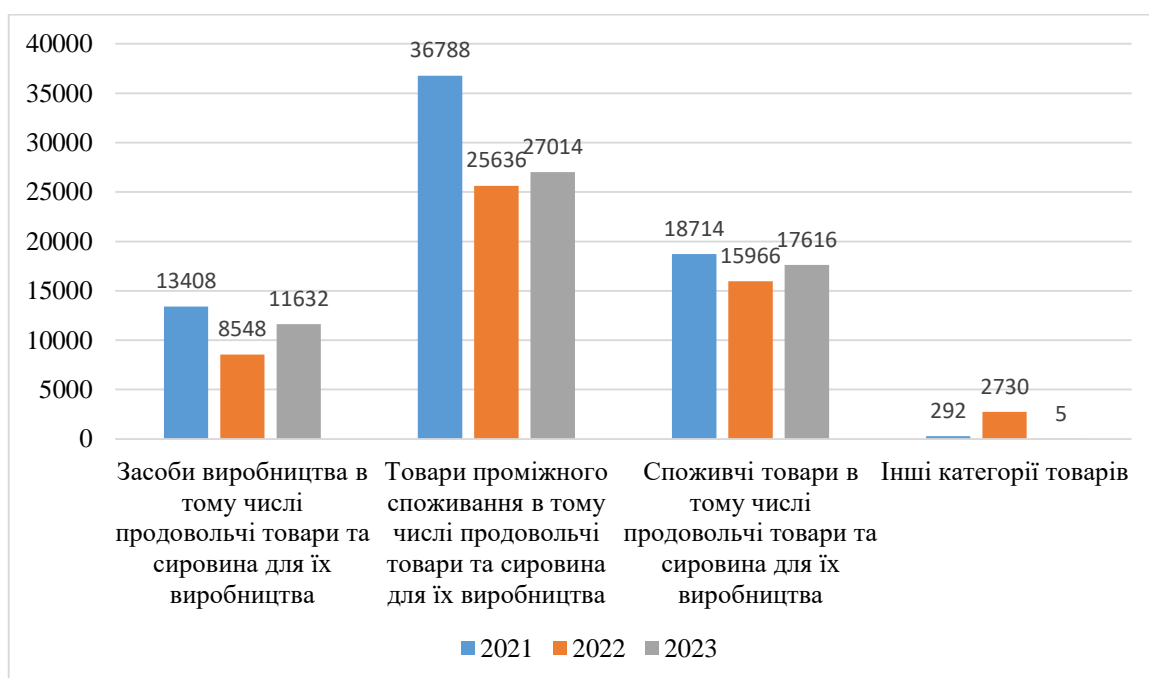

Рисунок 2.8. Структура імпорту за широкими економічними категоріями у розрізі товарних груп за 2021, 2022 та 2023 роки в Україні, млн дол. США.

Джерело: складено за [29]

Однак, не зважаючи на блокаду, імпорту у 2023 році був дещо вищим, ніж у 2022 році. У відсотковому вираженні найбільше зросли обсяги імпорту сировинних товарів – на 36%. Однак обсяг імпорту проміжних товарів (зокрема,

сировини, напівфабрикатів, комплектуючих, палива та електроенергії, будівельних матеріалів і запчастин) зменшився.

За даними Державної митної служби, у 2023 році продовольство становило понад 50% українського експорту (на загальну суму майже 22 мільярди доларів США), повідомляє Центр економічної стратегії. Частково це було зумовлено сприятливими погодними умовами, а частково тим, що врожайність зернових у 2023 році досягла рекордного рівня 54,7 ц/га, перевершивши рекордний показник 2021 року (53,6 ц/га). Врожайність інших культур також була високою.

Удосконалити підхід до забезпечення формування системи показників оцінки ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємств з врахуванням основних принципів: порівняльності, ідентичності, своєчасності та цілеспрямованості, а також з дотриманням вимог до складу показників, які повинні бути адекватним, багатоаспектними та не обмежуватися рівнем ефективності та прибутковості експортно-імпоротної діяльності.

Складність регулювання експортно-імпоротної діяльності в умовах воєнного стану викликана необхідністю обов'язкової підтримки конкурентоздатності держави на світовому ринку та максимізації надходжень до держбюджету в умовах обмеженості можливостей для розвитку підприємництва та функціонування вітчизняної економіки. В умовах воєнного стану відмічено на даний час від'ємне сальдо експортно-імпорتنних операцій в Україні.

Зміна структури експорту, відсутність збалансованості та велика частка аграрного сектору роблять країну чутливою до зовнішньоторговельних ризиків і потребують розробки шляхів стимулювання промислового експорту, особливо за рахунок глибокої переробки сільськогосподарської продукції.

2.3. Перспективи підвищення результативності експортно-імпортової діяльності України в умовах війни

Здійснення аналітичної оцінки є важливим етапом дослідження особливостей обліку експортно-імпортової діяльності. Це дає змогу отримати детальну інформацію про різні аспекти, такі як обсяг і структура імпорту та експорту, оподаткування та збір даних. Наприклад, після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС експорт до ЄС збільшився, а до СНД зменшився. Крім того, значний вплив на обсяги експорту та імпорту з цих країн може мати запровадження санкцій щодо деяких країн [30].

Тому для «підвищення ефективності експортно-імпортової діяльності та зміцнення економічних позицій України важливо забезпечити економічне зростання, сприяти наповненню бюджету, підвищити інвестиційну привабливість країни та збільшити конкурентні можливості вітчизняних товарів на міжнародному ринку» [31].

В умовах глобалізації та зростаючої конкуренції на світових ринках держави та суб'єкти господарювання все частіше стикаються з необхідністю ефективно управляти експортно-імпортовою діяльністю. Це питання є особливо актуальним у період війни, коли виникає потреба адаптуватися до нових викликів. В даному контексті розробка та впровадження заходів з підвищення ефективності експортно-імпортової діяльності є особливо важливою для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності, в тому числі підприємств.

Варто зазначити, що війна принесла значні проблеми та викликала негативні наслідки для бізнес-середовища України, зокрема:

- безпосередні військові дії та ракетні обстріли призвели до вимушеної релокації українських підприємств;
- втрата персоналу, виробничих площ, обладнання, сільськогосподарських угідь та інших ресурсів;
- руйнування енергетичної інфраструктури, що спричинило перебої в електропостачанні та ускладнило безперебійну роботу підприємств;

порушення логістичних процесів: обмеження зовнішньоекономічних операцій через блокування південних портів, підвищене навантаження на західні кордони, автомобільну та залізничну мережу, що призвело до зростання витрат і подовження термінів виконання контрактів;

- спад ділової активності, зменшення кількості працюючих підприємств (втратили актуальність деякі галузі, зокрема розважальні послуги, конференції, кіновиробництво, туризм, авіаперевезення тощо);

- скорочення замовлень, що спричинило недостатнє завантаження виробничих потужностей і, відповідно, зростання собівартості продукції. Це стало наслідком вимушеної міграції населення, зниження купівельної спроможності та економії витрат підприємств;

- зменшення доходів компаній, що ускладнює реінвестування прибутків у подальший розвиток;

- вимушене скорочення витрат і оптимізація бізнесу: призупинення внутрішніх інвестицій, зниження зарплат, перехід на часткову зайнятість, закриття нерентабельних напрямів діяльності;

- затримки у виконанні фінансових зобов'язань: збільшення строків оплати за товари та послуги, що спричинило труднощі в розрахунках із постачальниками, затримки виплат заробітної плати та зростання вимог щодо передоплати;

- дефіцит ресурсів, включаючи інвестиції, брак обігових коштів та обмежений доступ до вигідного кредитування;

- кадровий дефіцит, особливо серед висококваліфікованих фахівців, викликаний міграцією та мобілізацією;

- погіршення загальної економічної ситуації через бюджетний дефіцит, девальвацію національної валюти, негативне сальдо зовнішньої торгівлі та зниження купівельної спроможності населення тощо.

Все це означає, що з початку повномасштабної війни минуло вже три роки, а з моменту анексії української території – більш як десять років. Комплексно це суттєво стримує економічну активність вітчизняних підприємств та заважає їм

знаходити нові ринки збуту на внутрішньому та світовому ринках. За даними опитування щодо бізнес-середовища в Україні, майже 57% опитаних підприємств продовжують працювати, 37% припинили діяльність, а 6% - тимчасово призупинили роботу.

Слід відмітити, що військові дії завжди створюють значні виклики для підприємств та економіки загалом і вимагають адаптації до них (Рис. 2.9).

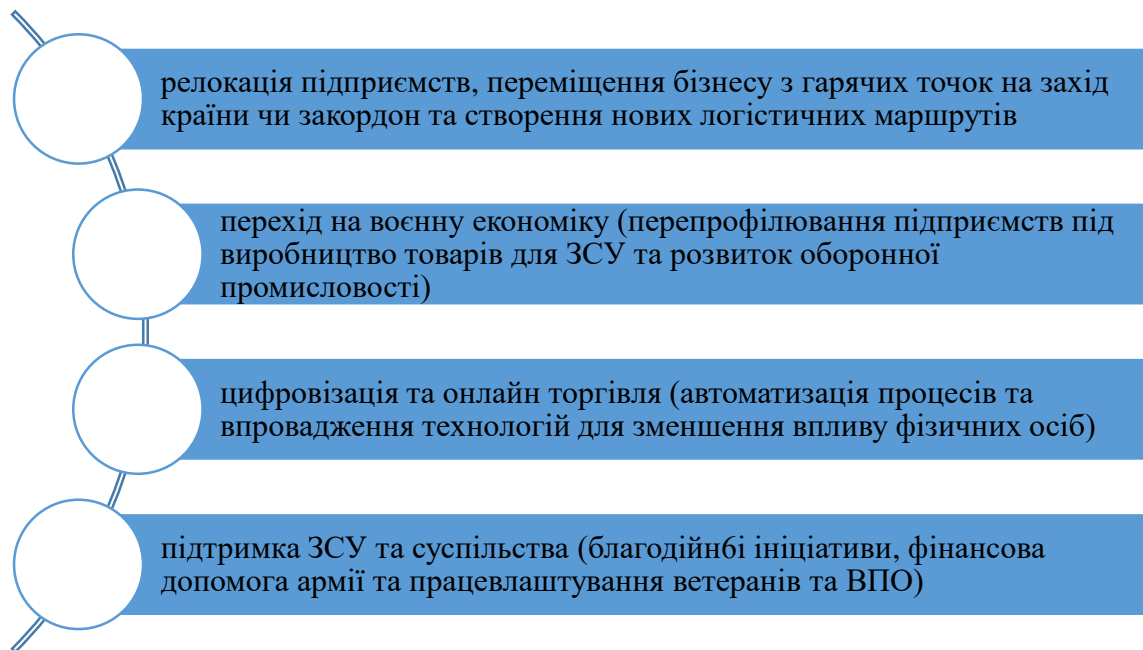

Рисунок 2.9. Прояви адаптації вітчизняного бізнесу до нових викликів під час військових дій.

Джерело: складено автором

Так завдяки належному плануванню, підтримці з боку держави та адаптації, підприємства можуть подолати перешкоди і зберегти свою відносну стабільність. Україна, як і будь-яка інша держава, може використовувати цей виклик для реалізації інновацій, вдосконалення бізнес-середовища та проведення реформ. Виважене керівництво, спільні зусилля та рішення можуть допомогти зберегти економічну стабільність та забезпечити розвиток підприємств навіть в умовах війни.

Для того щоб український бізнес продовжував розвиватися і виходив на нові рівні розвитку, необхідно визначати нові перспективні напрями, які можуть

слугувати важливими та перспективними «полюсами зростання» для нових та діючих суб'єктів господарювання (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1. – Перспективні напрями діяльності в контексті підвищення результативності експортно-імпортової діяльності України

Напрямок діяльності	Сутнісна характеристика діяльності
Альтернативні логістичні маршрути	Перехід від глобалізації до локалізації, повний цикл виробництва в одній країні (регіоні), виробничі майданчики, наближені до місця споживання, вертикальна інтеграція операцій, розвиток складських хабів, створення «буферних зон», партнерство з експедиторами, нові методи доставки та нові ланцюги постачання
Диверсифікація товарних ринків	Відмова від російських і білоруських товарів та активне нарощення торгівлі з країнами ЄС, Великою Британією, США, Канадою тощо. Угода про «митний безвіз» з ЄС спрощує експорт, а адаптація української продукції до європейських стандартів відкриває нові можливості для підприємців
Державна підтримка експортерів	Державна підтримка експортерів є життєво необхідною для забезпечення стійкості національної економіки, збереження робочих місць та надходження валютної виручки. Вона може мати вигляд грантів та кредитів, страхування військових ризиків та стимулювання високо технологічного експорту
Використання цифрових технологій	Автоматизація митних процедур, цифровізація логістики та використання блокчейну для торговельних операцій спрощують ЗЕД. Запровадження електронного документообігу скорочує час на митне оформлення
Залучення міжнародної підтримки	Отримання фінансової допомоги та кредитів від МВФ, Світового банку та ЄБРР а також інвестиції в модернізацію виробництва та логістики
Лібералізація імпорту критично важливих товарів	Спрощення митних процедур для продукції, необхідної для військових і гуманітарних потреб та підтримка імпорту енергоресурсів для стабільної роботи економіки.

Джерело: складено автором

Серед основних напрямів діяльності досить важливе місце варто відвести державній підтримці українських експортерів під час війни. Оскільки у період війни економіка країни зазнає значних потрясінь, що суттєво впливає на бізнес-середовище, особливо на експортно орієнтовані підприємства, то державна підтримка експортерів стає життєво необхідною для забезпечення стійкості національної економіки, збереження робочих місць та надходження валютної виручки. Таку діяльність можна конкретизувати у наступних кроках:

1. Збереження та розвиток експортних ринків. Під час війни багато підприємств стикаються з проблемами логістики, обмеженням доступу до

сировини та нестабільністю валютного курсу. Державна підтримка у вигляді субсидій, компенсацій транспортних витрат і дипломатичного сприяння допомагає бізнесу втримати свої позиції на зовнішніх ринках та навіть знайти нових партнерів;

2. Фінансова підтримка та кредитування. Експортерам необхідні доступні фінансові інструменти для стабільної роботи. Пільгові кредити, державні гарантії та страхування експортних операцій допомагають підприємствам мінімізувати ризики та продовжувати свою діяльність, навіть в умовах кризи;

3. Спрощення регуляторних процедур. Бюрократичні перепони можуть значно ускладнювати вихід на міжнародні ринки. Спрощення процедур митного оформлення, податкові стимули та зменшення адміністративного навантаження сприяють більш ефективній роботі експортерів;

4. Інформаційна та маркетингова підтримка. Держава може допомагати експортерам у пошуку нових ринків, організації міжнародних виставок, торгових місій та консультуванні щодо змін у світовій економіці. Такі заходи допомагають підприємствам швидше адаптуватися до нових умов;

5. Розвиток інфраструктури та логістики. Військові дії руйнують логістичні маршрути, що ускладнює транспортування товарів. Інвестиції в інфраструктуру, підтримка альтернативних маршрутів та модернізація транспортних систем сприяють безперебійній роботі експортерів.

Таким чином, державна підтримка експортерів під час війни – це не лише допомога бізнесу, а й стратегічна необхідність для економічної стабільності країни. Забезпечення безперебійної роботи експортно орієнтованих підприємств сприяє притоку валютних надходжень, зміцненню міжнародного іміджу та створенню передумов для післявоєнного відновлення економіки.

Також розвиток експортного потенціалу передбачає не лише розширення зовнішньоекономічної діяльності, а й розвиток інвестиційного процесу. Питання взаємодії з вітчизняними та іноземними інвесторами має бути під суворим контролем, як на етапі затвердження проекту, так і в процесі виконання інвестиційних зобов'язань.

В основу стратегії розвитку вітчизняного експортного потенціалу має бути покладено:

- геополітичне розташування;
- вигідне транспортно-географічне положення;
- рідкісні природні ресурси;
- значний промисловий потенціал;
- диверсифікований енергетичний, машинобудівний та металургійний комплекс.

Також одним з головних завдань будь-яких суб'єктів господарювання, які прагнуть розвиватися та успішно конкурувати у своєму секторі бізнесу, є пошук нових ринків. Наприклад, нові ринки відкривають нові можливості для виробників, включаючи значне збільшення продажів, впізнаваність і силу бренду, значні прибутки і нові партнерства. Однак просто виробляти хороші продукти та послуги недостатньо, оскільки стратегія глобальної експансії – це складний і непередбачуваний процес. Він вимагає чіткого розуміння ринків, на яких планується майбутня діяльність, притаманних їм каналів збуту, економічних і соціальних тенденцій, притаманних цим ринкам, споживчих уподобань тощо. Іноді причини успіху або невдачі на конкретному ринку приховані, і в таких випадках краще, як правило, звернути увагу на інші канали, де є більше можливостей для співпраці.

З огляду на те, що Україна перебуває у стані війни, вітчизняний бізнес неодноразово задається питанням, чи доцільно продовжувати працювати, конкурувати, змінюватися, адаптуватися до нових реалій і водночас думати про нові ринки збуту за межами країни. Існує багато питань, відповіді на які не є однозначними. Водночас існують переконливі аргументи на користь пошуку нових ринків та виведення підприємств на новий етап розвитку, зокрема:

по-перше, це розширення клієнтської бази, тобто збільшення кількості нових споживачів, що в свою чергу призводить до збільшення доходів і, в свою чергу, надає нові можливості для впровадження новітніх технологій для

вдосконалення виробництва, залучення найкращих фахівців, покращення умов праці тощо;

по-друге, навіть якщо компанії втрачають клієнтів на одному з ринків, вони завжди зможуть підтримати себе, працюючи на інших ринках, одночасно шукаючи інші ринки, на яких вони зможуть найкраще задовольнити потреби своїх клієнтів, потенційних споживачів їх продукції.

Так перспективою продовження зближення з Європою є можливість для розширення економічних зв'язків та диверсифікація ринків збуту вітчизняних товарів і послуг. Це, в свою чергу, допоможе зменшити залежність від одного ринку та забезпечує економічну стабільність.

Отож, не зважаючи на воєнний стан та тотальну війну, Україна має перспективи та ресурси для розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Для цього нашій державі необхідно удосконалити підходи до державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та стабілізувати експортно-імпорتنі торговельні операції.

З огляду на це, виникає потреба у застосуванні заходів, які б забезпечили «оптимальний розвиток зовнішньоекономічної діяльності України та її окремих галузей у контексті міжнародних відносин держави за сучасних умов. Одним із таких способів наразі є вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке наразі є обмеженим, зокрема у контексті фінансових і фізичних можливостей. Нині змінюються правові механізми регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема впроваджуються нормативно-правові акти, що впорядковують експортно-імпорتنю діяльність господарюючих суб'єктів під час воєнного стану» [32].

Крім того, Україна посилила заборони щодо співпраці з контрагентами, які пов'язані з державою-агресором. «Також наша держава долучилась до Конвенції про процедуру спільного транзиту, завдяки чому українські компанії мають можливість транспортувати вантажі через території країн ЄС, Європейської асоціації вільної торгівлі, а також інших країн-учасниць цієї конвенції, не

оформлюючи товари в транзит у кожній з них, що суттєво спрощує зовнішню торгівлю держави та сприяє вдосконаленню логістичних маршрутів» [33].

В сучасних умовах господарювання, в Україні стратегічно важливо ведеться робота з підтримки експортного бізнесу такими інституціями, як Міністерством економічного розвитку, Міністерством фінансів, Міністерством закордонних справ, Національним банком України, Державною установою «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», а також недержавними інституціями, зокрема торгово-промисловою палатою тощо.

Державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» запустила онлайн платформу, на якій розміщено важливу інформацію для вітчизняних експортерів про особливості ведення бізнесу у воєнний час. На ній також міститься актуальна інформація про зміни у законодавчій базі зовнішньоекономічної діяльності, що допомагає у налагодженні співробітництва з іноземними партнерами. Також до завдань Офісу належить сприяння популяризації та просуванню експортного українського бренду на міжнародній арені.

Важливу роль у підтримці національних експортерів посідає ПрАТ «Експортно-кредитне агентство» (ЕКА), засновником якого є держава в особі Кабінету Міністрів України. Головне завдання своєї діяльності, що полягає у сприянні масштабній експансії експорту товарів, робіт, послуг українського походження, ЕКА втілює через страхування фінансових ризиків, що з'являються в процесі українського експортування. Це мало місце завдяки співробітництву з десятьма українськими банками, що надають фінансування експортерам під страхове покриття агентства за індивідуальним принципом чи за програмою портфельного страхування. Дякуючи співпраці з ЕКА вітчизняний бізнес у 2023 році зумів зберегти та додатково створити 3077 робочих місць. «Найбільші обсяги експорту підтримали: Райффайзен Банк (3 млрд. грн), Укргазбанк (1,75 млрд. грн) та Ощадбанк (1,12 млрд грн). Найбільш активно користувалися можливостями співпраці з ЕКА з банками експортери у Хмельницькій області (2,43 млрд. потенційної експортної виручки), м. Києві (1,35 млрд грн) та

Дніпропетровській області (829 млн. грн)»[34]. Найбільше продукції українські виробники, застраховані в ЕКА, «продавали своїм клієнтам з Польщі, Німеччини та Туреччини, а найбільше експортованих товарів належали до: продукції переробної промисловості, сільського, лісового та рибного господарства та гуртової торгівлі» [35].

Торгово-промислова палата України реалізує консультаційну ініціативу «Відновлення та експорт», покликану допомогти українським підприємцям просувати за кордон товари і послуги, вироблені в Україні під час війни. Для українських підприємців з експортним потенціалом та інноваційними ідеями у 2024 році було відкрито можливості для отримання грантової підтримки в межах реалізації урядової ініціативи «Робота» під егідою Міністерства економіки України.

Загалом, всі дії уряду з підтримки експорту спрямовані на реалізацію експортної стратегії країни, яка впроваджується у складні для країни часи. Інструменти державної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сукупності спрямовані на створення сприятливих умов для стимулювання експорту, сприяння розвитку послуг з підтримки бізнес-діяльності на світовому ринку та забезпечення суб'єктів господарювання необхідними навичками та компетенціями для участі у світовій торгівлі.

Отже, з метою подолання викликів війни та підготовки до післявоєнної економічної відбудови України важливо, щоб суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності користувалися потенційними можливостями для всебічної активізації зусиль щодо нарощування експорту задля майбутнього українського економічного зростання.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного у кваліфікаційній роботі дослідження, можна зробити наступні висновки.

Вивчаючи вплив зовнішньоекономічної діяльності на соціально-економічний розвиток країни в цілому та окремих територій, слід підкреслити її роль як структуроутворюючого та прискорюючого фактора. Саме це визначає стратегічну важливість зовнішньоекономічної діяльності та її високе значення для розвитку територій в умовах глобалізації світової економіки. Експортні та імпорتنі операції є складовими частинами зовнішньоекономічної діяльності держави.

Зовнішньоекономічна діяльність відноситься до однієї зі сфер міжнародного бізнесу, що засновано на виробленні товарів або наданні послуг, призначених для іноземних ринків. Зовнішньоекономічна діяльність провадиться державою при здійсненні нею зовнішньоекономічної політики, направленої на регулювання економічних відносин із іншими державами.

Дослідження сутності зовнішньоекономічної діяльності держави, дає підстави стверджувати, що експортно-імпортна політика держави є інструментом регулювання національної економіки, її зовнішньоекономічної діяльності та інтеграції у світовий ринок. Вона спрямована на забезпечення економічного зростання, стабілізацію торговельного балансу, розвиток національного виробництва та зміцнення економічної безпеки країни.

Більшість держав сучасного світу є залежними від світової торгівлі, проте ступінь цієї залежності різниться і залежить від розміру їхніх ресурсних запасів та обсягу внутрішніх ринків.

Сучасний світовий ринок – це складна система різноманітних товарів і послуг, яка в процесі розвитку і поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки швидко адаптується до змін у світовому науково-технічному прогресі, формах і методах міжнародної торгівлі, світового ціноутворення та участі держави в управлінні міжнародними економічними відносинами. У

функціонуванні ринків різних країн є багато особливостей, таких як соціально-економічні умови розвитку та відмінності в регіональних структурах. Держави вживають певних заходів для підтримки тих елементів своїх товарних ринків, які, як очікується будуть розвиватися і вдосконалюватися. Спеціалізація країни на певному виді товару залежить від рівня її економічного розвитку. Також досліджуючи дане питання, слід звернути увагу на форми і методи участі держави у структурі світового ринку товарів.

Так, зовнішньоекономічна діяльність України відіграє важливу роль в економічному розвитку або може навпаки стати каталізатором позитивних змін в економіці країни. Однак відсутність ефективної стратегії розвитку зовнішньої торгівлі та інвестицій може призвести до залежності від окремих іноземних партнерів, що може мати негативний вплив на сталий економічний розвиток України.

На сьогоднішній день однією з найгостріших проблем зовнішньоекономічної діяльності України є від'ємне сальдо торговельного балансу, тобто різниця між обсягами імпорту та експорту товарів і послуг, яка засвідчує про те, що Україна імпортує товарів і послуг більше, ніж експортує, що є негативним чинником для стабільності вітчизняної економіки. Іншим важливим питанням є структура експорту та імпорту. Це зокрема пов'язано насамперед з тим, що хоча Україна має важливі природні ресурси, вона експортує їх у вигляді сировини часто через відсутність розвитку власного внутрішнього виробництва або переробки. Як наслідок, Україна не може реалізувати повну вартість за свої природні ресурси і натомість імпортує готову продукцію з інших держав. Це загрожує стабільності економіки країни, оскільки залежність від експорту сировини робить її чутливою до змін на світових ринках.

Динаміка показників, що характеризують стан торговельного балансу України за 2018-2023 рр., показує, що загальний обсяг експорту України зріс на понад 260 млн.дол.США. загальний обсяг експорту України зріс на понад 260 млн.дол.США.

Експорт товарів мав стійку тенденцію до збільшення з 43341 млн дол. США в 2018 р. до 63113 млн дол. США в 2021 р., однак військові дії на території України внесли свої корективи і експорт різко знизився до 36182 млн дол. США в 2023 р. Проте імпорт значно зріс, і склав у 2023 р. 63566 млн дол. США.

Основними експортними товарами є недорогоцінні метали та вироби з них, на які припадає в середньому 24% експорту (в тому числі 20,4% чорних металів), 20,7% продуктів рослинного походження (в тому числі 15,6% зерна) та 10% мінеральних продуктів (в тому числі 7,2% руди, шлаку та золи). З даних про структуру товарного експорту можна підвести підсумок, що Україна є переважно сировинним експортером. Основна частина експорту – це продаж сировини та напівфабрикатів.

Проведений аналіз вказує на те, що:

- Україна значною мірою залежить від імпорту мінеральних продуктів, особливо паливних ресурсів, що може мати негативний вплив на економіку в разі зростання цін або виникнення проблем з постачанням. Тому зменшення залежності країни від імпорту цих товарів шляхом збільшення внутрішнього виробництва та розвитку альтернативних джерел енергії є важливим стратегічним пріоритетом для країни;

- машини та обладнання є другою за важливістю групою товарів, що імпортується країною. Це свідчить про зосередженість країни на розвитку власного виробництва та підтримці своєї інфраструктури. Однак, з іншого боку, це також може означати, що вітчизняні виробники не в змозі задовольнити попит на ці товари.

Також, слід зазначити, що у 2024 році обсяг товарообігу між Україною та росією становив лише 21 мільйон доларів США. Це свідчить про практично повну відсутність зовнішньої торгівлі між двома країнами.

Натомість ключовими торговельними партнерами України у 2024 році були Європейський Союз, Китай, Туреччина, Єгипет, Індія та Молдова. Зокрема, експорт до країн ЄС досяг майже 25 мільярдів доларів США, що на 6% більше порівняно з 2023 роком. Таким чином, у 2024 році експорт товарів з України до

росії був мінімальним, що відображає значне скорочення торговельних відносин між двома країнами.

За останнє десятиріччя скоротилася частка росії в експорті послуг (ці послуги - переважно транзит природного газу) та виросла частка США. Загалом, як бачимо на рисунку 2.5, Україна експортує дрібні обсяги послуг до багатьох країн світу (понад 140 країн у 2021 році, на графіку показані лише найбільші). Варто звернути увагу на зростання частки ОАЕ до 3,1% у 2021 році порівняно з 0,4% у 2011 році. Проте Віргінські острови та Панама, до яких у 2011 році було спрямовано 3,3% послуг з України, у 2021 році «вибули» з двадцятки.

Як свідчать результати дослідження, експорт у 2022 році значно скоротився за всіма категоріями порівняно з 2021 роком, і ситуація не значно покращилася в 2023 році. Основними статтями експорту після повномасштабного вторгнення були кукурудза, феросплави та олія. Виробництво та експорт металопродукції суттєво скоротилися. Зокрема експорт плоского прокату впав майже вдесьтеро. Деякі види металопродукції взагалі не експортувалися. Це відбувалося переважно через фізичне руйнування металургійних потужностей та зупинку виробництва (зокрема на «Азовсталі»).

У процесі дослідження проблематики та перспектив підвищення результативності експортно-імпоротної діяльності України в умовах війни було встановлено, що зовнішньоекономічна діяльність зазнала суттєвих викликів, зумовлених збройною агресією, руйнуванням інфраструктури, логістичними обмеженнями та втратою частини виробничих потужностей. З початку повномасштабної війни минуло вже три роки, а з моменту анексії української території – більш як десять років. Комплексно це суттєво стримує економічну активність вітчизняних підприємств та заважає їм знаходити нові ринки збуту на внутрішньому та світовому ринках. За даними опитування щодо бізнес-середовища і Україні, майже 57% опитаних підприємств продовжують працювати, 37% припинили діяльність, а 6% - тимчасово призупинили роботу. Проте, незважаючи на ці негативні чинники, Україна продовжує адаптуватися до

нових умов, демонструючи потенціал до збереження та розвитку торговельних зв'язків.

Проаналізовано основні тенденції змін в експортно-імпортній структурі: зменшення обсягів традиційного експорту (аграрної, металургійної продукції) компенсується розвитком ІТ-сектора, креативної економіки та переорієнтацією на європейські й світові ринки. Збільшення частки торгівлі з ЄС, а також активізація участі України у міжнародних ініціативах та логістичних проєктах (наприклад, «шлях солідарності») свідчать про високий адаптаційний потенціал економіки.

Запропоновано низку стратегічних напрямів підвищення ефективності експортно-імпортної діяльності: цифровізація торговельних процесів, розвиток логістичної інфраструктури, дерегуляція та підтримка експортерів, диверсифікація ринків збуту та зміцнення міжнародної економічної інтеграції. Важливу роль у цьому відіграє державна політика, спрямована на стабілізацію макроекономічної ситуації, підтримку малого та середнього бізнесу, а також створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій.

Завдяки належному плануванню, підтримці з боку держави та адаптації, підприємства можуть подолати перешкоди і зберегти свою відносну стабільність. Україна, як і будь-яка інша держава, може використовувати цей виклик для реалізації інновацій, вдосконалення бізнес-середовища та проведення реформ. Виважене керівництво, спільні зусилля та рішення можуть допомогти зберегти економічну стабільність та забезпечити розвиток підприємств навіть в умовах війни.

Отже, незважаючи на складні обставини, Україна має реальні перспективи підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності за рахунок стратегічного переосмислення зовнішньоторговельної політики, технологічного оновлення, розширення міжнародної співпраці та ефективного використання наявного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
3. Економічний словник. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2_006.pdf
4. Горчакова В.Ю. Формування організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю великої компанії: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. / В.Ю. Горчакова. Донецьк: Інститут економіки промисловості НАНУ, 2005. 22 с.
5. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: Навч. посібник для студ. вузів. К.: Центр навч. літ., 2004. 247 с.
6. Пермінова С.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, проблеми та умови покращення. *Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту*. 2018. №12. с. 319-327
7. Зовнішньоекономічна діяльність: навчальний посібник. Видання 6-те, перероб. та доп. / За ред. Козака Ю. Г. – К.: «Центр учбової літератури», 2019. 292 с.
8. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n2269>
9. Крутнік Ю.В., Столяр Ю.А. Зміст понять «експорт» та «імпорт» як об'єктів державного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. №5. Том 31(70). С.138-142.
10. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій. Київ : Атіка, 2004. 624 с.
11. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

12. Пристай Т.М. Поняття суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, том 1, 2018. С. 168-171

13. Конспект лекцій з дисципліни «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» для студентів денної та заочної форм навчання ступеня вищої освіти «бакалавр». Мельник Ю.В. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 62 с.

14. Форми міжнародних економічних відносин: міжнародна торгівля. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19392/>

15. Світовий ринок товарів та послуг: навч.-метод. посібник / Л.Л. Носач [та ін.]. Харків: «Видавництво «Форт», 2014. 295 с.

16. Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни: виклики та можливості. URL: https://www.kas.de/de/publikationen/-/search/result?SearchPortlet_structureKey=0&SearchPortlet_searchTerm=%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

17. Оліховський В.С. Аналізування стану зовнішньоекономічної діяльності України. *Економіка та суспільство*. Випуск №50. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-16>

18. Експорт та імпорт України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>

19. Менше, ніж за рік. Дефіцит зовнішньої торгівлі України зріс майже втричі – Держстат. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/zvit-derzhstatu-dinamika-eksportu-ta-importu-ukrajini-u-2023-roci-50384725.html>

20. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

21. Зовнішня торгівля товарами і послугами. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf

22. Шолом А.І., Коваленко Р.С. Структура та динаміка зовнішньої торгівлі послугами України. *Економіка та суспільство*. Випуск №60. 2024. URL: <file:///C:/Users/Olya/Downloads/3668->

[%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3583-1-10-20240409.pdf](#)

23. Географія зовнішньої торгівлі України. URL: <https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny>

24. Скрипник, С. Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. №38. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>

25. Річний звіт НБУ 2023. Фінансова фортеця України. 162 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf.

26. Місячний Економічний Моніторинг України №228, січень 2024 року. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 10 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2024/MEMU/MEMU_Jan2024_228.pdf.

27. Зовнішня торгівля України товарами за січень-серпень 2024 року (експрес-випуск) 15 жовтня 2024 Держстат. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlyaukrayiny-tovaramy-za-sichen-serpen-2024-roku-ekspres-vypusk>.

28. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

29. Товарна структура експорту та імпорту України у 2021-2023 роках. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3859650-tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukraini-u-20212023-rokah-ta-sicnilutomu-2024-roku.html>

30. Музиченко, А. О. «Особливості обліку і оподаткування експортно-імпорتنих операцій в умовах воєнного стану» Редакційна колегія 49 (2023): 290. URL:

https://www.researchgate.net/profile/GalinaStudinska/publication/377217810_SEKTORALNA_struktura_nacionalnoi_ekonomiki_ak_viklik_rozvitku_Ukraini_v_umovah_pislavoennoi_vidnovlenna/links/659aac033c472d2e8eba47a4/SEKTORALNA-struktura-nacionalnoi-ekonomiki-ak-viklik-rozvitkuUkraini-v-umovah-pislavoennoi-vidnovlenna.pdf#page=306

31. Діагностика та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/98.pdf.
32. Скрипник С. В., Процевят О. С., Воронова О. В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262>
33. Зеліч В. В., Матвеев М. Е. Особливості регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/152/140>
34. За 2023 рік Експортно-кредитне агентство підтримало 7,84 млрд грн експорту. URL: <https://export.gov.ua/news/5176-za-2023-rik-eksportno-kreditne-agentstvo-pidtrimalo-784-mlrd-grn-eksportu>.
35. Сментина Н. Інструменти державного регулювання експорту в умовах воєнного стану. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2024. №1, 128-134. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-22>

ДОДАТКИ

Основні показники, що використовуються в аналізі міжнародної торгівлі

Показники обсягу	Показники структури	Показники динаміки	Показники результатів
Експорт Імпорт	Географічна структура	Темпи зростання та приросту	Сальдо балансу послуг
Зовнішньоторговий оборот	Товарна структура	відповідних показників	Сальдо торгового балансу
Реекспорт	Інституційна структура		Обсяг експорту, імпорту та зовнішньоторгового обороту на душу населення
Реімпорт			Експортна, імпортна, зовнішньоторговельна квоти

Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі українськими товарами

Таблиця 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у вартісному вимірі, млн дол. США

Код та найменування	2023				2024				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	99 414	35 958	63 456	-27 497	112 267	41 589	70 679	-29 090	13%	16%	11%
1-24 Продовольчі товари та с/г продукція	28 796	21 846	6 950	14 896	32 247	24 607	7 639	16 968	12%	13%	10%
25-26 Мінеральні продукти	2 233	1 963	270	1 693	3 423	3 159	264	2 895	53%	61%	-2%
27 Паливно-енергетичні товари	10 729	391	10 338	-9 947	9 099	201	8 898	-8 696	-15%	-49%	-14%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	12 184	1 145	11 039	-9 894	12 948	1 204	11 744	-10 541	6%	5%	6%
41-43 Шкірсировина, хутро, та вироби з них	336	78	258	-180	352	100	252	-152	5%	28%	-2%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	2 726	1 713	1 014	699	2 846	1 700	1 146	554	4%	-1%	13%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	3 287	407	2 880	-2 474	3 606	748	2 857	-2 109	10%	84%	-1%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	982	293	689	-396	1 046	324	722	-398	7%	11%	5%
72-83 Метали та вироби з них	7 246	3 888	3 357	531	8 304	4 444	3 860	583	15%	14%	15%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	22 670	2 852	19 818	-16 966	28 445	3 459	24 986	-21 527	25%	21%	26%
Інші товари	8 225	1 383	6 842	-5 459	9 951	1 642	8 309	-6 666	21%	19%	21%

Таблиця 2. Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у фізичному вимірі, тис. т

Код та найменування	2023				2024				Зміни до поперед. (%)		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	126 642	99 867	26 776	73 091	159 873	131 062	28 810	102 252	26%	31%	8%
1-24 Продовольчі товари та продукція сільськогосподарства	70 333	67 239	3 094	64 146	81 296	78 237	3 059	75 179	16%	16%	-1%
25-26 Мінеральні продукти	22 489	20 862	1 627	19 234	41 649	39 873	1 776	38 097	85%	91%	9%
27 Паливно-енергетичні товари	11 613	855	10 759	-9 904	11 818	556	11 263	-10 707	2%	-35%	5%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	5 905	447	5 458	-5 012	6 837	435	6 401	-5 966	16%	-3%	17%
41-43 Шкірсировина, хутро, та вироби з них	40	9	31	-22	38	9	29	-20	-5%	1%	-7%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	4 614	3 746	868	2 879	4 685	3 670	1 016	2 654	2%	-2%	17%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	531	49	482	-434	525	63	463	-400	-1%	29%	-4%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	1 187	501	687	-186	1 318	627	691	-63	11%	25,2%	1%
72-83 Метали та вироби з них	6 915	5 322	1 593	3 729	8 423	6 580	1 843	4 736	22%	24%	16%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	2 259	326	1 933	-1 606	2 388	403	1 985	-1 582	6%	23%	3%
Інші товари	756	511	244	267	896	610	286	324	19%	19%	17%

Система регулювання міжнародної торгівлі

